

ONTOGÈNIA DE L' APARELL PSÍQUIC.

J. JUBERT i GRUART

INTRODUCCIÓ PRESCINDIBLE i IMPRESCINDIBLE.

La qüestió del orígens.

En la base de cada cultura hi figura, inexorablement, un relat mític-poètic sobre els orígens del món o l'univers (cosmogonia). Aquestes cosmogonies (com la sumèria, la babilònica, l'egípcia, la vèdica, l'asteca, la polinèsica o la continguda en els dos relats -diferents, divergents i simultanis, coneguts com document J i document E- del llibre del Gènesi bíblic¹) responen a diferents models (entre altres, com a més freqüents, els d'emanació, de creixement o de configuració), però sempre a partir d'una matèria primordial i per obra del déu o dels déus de torn, demiürgs en lluita contra el caos. Una cosmogonia, per tant, pressuposa una teogonia o relat sobre

¹. Vegis: FRIEDMAN, R.E.: ¿Quien escribió la Biblia?, Ed. Martinez Roca, Barna., 1989 (1987), pàgs. 50-65. Fox, R.L.: La versión no autorizada, Ed. Planeta, 1992 (1991), pàgs. 11-26. BLOOM, H. i ROSENBERG, D.: El libro de J, Ed. Interzona, Barna, 1995 (1990).

l'origen dels deus (com, per exemple, la clàssica d' Hesíode d'Ascra -s.VIII-VII a.C.-²).

Amb sobtats avanços i llargs estancaments o manifestes reculades, aquests relats sobre els orígens han estat parcialment substituïts en cada cultura, més aviat o molt més tardanament, per cosmologies o imatges del món que parteixen de principis filosòfics (i no pas, simplement, fantasiosos) i, sobretot, científics o fonamentats en coneixements més o menys objectius de l'univers i de la seva història.

Homer (s. IX a.C.)³, el ja esmentat Hesíode, Pitàgores de Samos (582-500 a.C.)⁴ i els redactors del llibre del Gènesi (entre 848 i 722 a.C.)⁵ són els forjadors dels nostres

². HESÍODO: *Teogonia. Trabajos y días. Escudo. Certamen*, Alianza Ed., Madrid, 1993, pàgs. 27-66.

³ HOMERO: *La Odisea*, Ed. Planeta, Barna., 1980, pàg. 3-8; *Iliada*, Ed. Planeta, Barna., 1980, pàgs. 19-23.

⁴ GORMAN, F.: *Pitágoras*, Ed. Crítica, Barna., 1988, pàgs. 146-165. EGGERS LAN, C. i JULIÀ, V.E. (eds.): *Los filósofos presocráticos*, vol. I., Planeta deAgostini, Barna., 1995, pàgs.143- 236. GUTHRIE, W.K.: *História de la filosofía griega*, vol. I, Ed. Gredos, Madrid, 1984 (1962), pàgs. 270-287.

⁵. Hening Bernhard WITTER (1711), Jean ASTRUC (1753) i Johann Gootfried EICHHORN (1780) van ser els estudiosos crítics que identificaren que el llibre del Gènesi havia estat escrit per dos auters diferents, fusionats posteriorment. Al grup de relats que es refereixen a la divinitat amb el nom de Déu, se li va donar el nom de E (per El o Elohim, Déu en hebreu); a l'altra grup de històries, que es refereixen a la divinitat amb el nom de Yahvé, se les va classificar com document J (per l'erroni nom antic de Déu, Jeová). La versió cosmogònica E es troba a Gn 1, 1-2, 3; i la de J a Gn 2, 4-24. FRIEDMAN (o.c., p. 50) sintetitza així l'estat de la qüestió: "Les dues narracions es dupliquen entre si en molt diversa forma, mentre que es contradiuen igualment en diferents punts. Per exemple, les dues descriuen els mateixos esdeveniments seguint un ordre diferent. A la primera versió, Déu creà primer les plantes, després els animals, i

(mediterranis) relats mítics sobre els orígens dels deus o del món.

Pel seu torn, els nomenats filòsofs pre-socràtics o jònics (s.VII - VI a.C.)⁶ són els primers en posar en dubte les velles cosmogonies sobrenaturals o mítiques, proposant-se d'explicar la realitat exclusivament per causes naturals. Així, per exemple, una matèria primordial (l'aigua per Tales de Milet, l'aire per Anaximenes de Milet, el foc per Heraclit d'Efeso o la substància indeterminada per Anaximandre de Milet)⁷, anterior inclús als mateixos déus, és la causa i fonament de tot. La seva fórmula és: en el principi fou...l'aigua, l'aire, el foc, la terra.

A partir d'ells apareixen els primers vertaders científics⁸: Empèdocles d'Agrient (Sicília), Democrit d'Abdera (qui, a més a més de formular la teoria atòmica, afirmà que "l'ànima, els pensaments i les emocions estan fets de matèria o àtoms") i

finalment a l'home i a la dona. A la segona versió, Déu crea primer a l'home. Només després crea a les plantes. A continuació, i perquè l'home no es senti sol, Déu crea els animals. Finalment, com que l'home no troba companyia satisfactoria entre els animals, Deu crea a la dona".

⁶ Cf. SAMBURSKY, S.: *El mundo físico de los griegos*, Alianza Ed., 1990 (1962); GUTHRIE, W.K.C.: op. cit.; FARRINGTON, B.: *Ciencia griega*, Icaria, Barna., 1979 (1969); SMITH, C.U.M.: *El problema de la vida. Ensayo sobre los orígenes del pensamiento biológico*, Alianza Ed., Madrid, 1977 (1975), pàgs. 56-90; PREAUX, C.: *El mundo helenístico*, vol. II, Ed. Labor, Barna., 1984 (1978), pàgs. 394-415; EGGERS LAN, C. i JULIÀ, V.E., op. cit.

⁷ Pel que fa a Heraclit, vegis GARCIA QUINTELA, M.V.: *El rey melancólico. Antropología de los fragmentos de Heráclito*. Taurus Ed., Madrid, 1992. Pels altres filòsofs vegis les obres citades a l'anterior nota.

⁸ SMITH, C.U.M.: op. cit., pàgs. 56-90.

Alcmeon de Crotona (que assignà al cervell la facultat de ser l'òrgan central de les sensacions).

Peró, aquesta època d'or de la ciència clàssica, havia de durar poc. Apareix Socrates (470-399 a.C.) i, sobretot, Plató (427-438 a.C.), el gran mentider moralista que reinventa l'ànima independent del cos (reinventa diferents orígens, mítics, de l'ànima i inventa els seus viatges -la nekia-⁹).

Durant 200 anys el progrés de la ciència va aturar-se, perquè el judeo-paulisme (cristianisme) va platonitzar-se i per això, precisament, va triunfar en les mentalitats "gentils", fins encara avui. D'aquí deriven Aristòtil (384-322 a.C.) , Galé (130-201 d.C.), Paracels (1493-1541) i, el més nefast de tots (després de Plató, és clar), Descartes (1596-1660)¹⁰. Res cògita i res extensa, anima i cos, psiquis i soma. Dues realitats independents, encara que transitòriament entroncades o sobreposades, presidiren la interpretació de l'home per l'home.

Aquesta ha estat (i és) la nostra cultura. El resultat és clar: a la vella pregunta ¿Qui soc jo?, només pot donar'hi una

⁹ Plató, posant-lo sempre en boca de Sòcrates, inventà diferents i a vegades contradictoris relats sobre le viatge que les ànimes fan a l'encarnar-se i després de la mort. Vegeu aquestes extraordinàries fantasies en els següents diàlegs: Fedón (a PLATON: El banquet. Fedón. Fedro, Ed. Labor, Barna., 1991, pàgs. 228-231), Fedro (Ibid., pàgs. 314-332), Gorgias (a PLATÓN: Gorgias, o de la retórica. Fedón, o del inmortalidad del alma. El Banquete, o del amor, Espasa Calpe, Madrid, 1991, pàgs. 131-136) i La República (a PLATON: La república, Alianza Ed., Madrid, 1998, pàgs. 540- 551).

¹⁰. DESCARTES: Discurso del método, Ed. Orbis, Barna., 1983.

resposta: una ànima encarnada. Així, doncs, la ment, l'intel·lecte, el psiquisme, la consciència, ...no són res més que expressions de l'ànima, de l'esperit. El resultat: dualisme. Durant segles, en conseqüència, la psicologia ha esdevingut una branca de la teologia (encara que aquesta pretengués expressar-se com una filosofia). L'ésser humà i el seu psiquisme distintiu, només podien pensar-se en relació a un sistema jeràrquic de valors inamovible, en la cúspide del qual hi ha Déu. Abarcant un període de quasi 1500 anys, Agustí de Hipona (354-430) i Tomàs d'Aquino (1225-1274) són les autoritats psicològiques més referenciades pels dualistes. Pel primer d'ells, "Déu és més nosaltres que nosaltres mateixos"¹¹. Pel segon, "una cosa és intel·lectual perquè està exempta de matèria (...), éssent la intel·ligència superior a tot perquè ella es serveix de les coses corporals com d'instruments, (i per això) es diu que ha estat feta a imatge de Déu"¹². El resultat: psiquisme quasi diví i immortal, per un costat, i cos (soma) material i mortal, per un altre costat.

Però, ¿qué passa si, de nou, ens posem a pensar monísticament, retornant al presocratismes jònic, i, més en concret, a la manera de Demòcrit d'Abdera? És a dir: proposem-nos considerar que la ment, el psiquisme, l'intel·lecte, les emocions i els sentiments com emanats del soma, radicats en ell i no pas sobreposats. Tot i que ens pensem que és gràcies al nostre actual científicisme

¹¹ AGUSTI, S.:

¹² TOMAS, de Aquino: *Compendido de Teologia*, Ed. Orbis, Barna., 1986, pàgs. 59-60 (cap. LXXV).

que és sostenible i quasi imposada aquesta modalitat de conceptualització, no fem gaire res més que retornar a la mentalitat arcaica de l'autor del Llibre de J (s. X a. C.) del Pentateuc hebraic: "Yahvé modelà un home amb fang de la terra, i va bufar en el seu nas l'alé de la vida (nishmat hayyim). I mireu: l'home es fa criatura de carn"¹³. És a dir: el que s'insufla és la vida, no pas cap "ànima vivent" dins del cos; a partir de l'argila es "crea un ser viu monista, no pas un cos animat"¹⁴. El científicisme actual, només, ens permet formular-ho de diferent manera: el meu psiquisme (conscient i inconscient) és un producte funcional -una emergència- d'un òrgan específic i complex del meu soma, el meu cervell. Jo només puc ser jo, aquí i ara, resultat del desplegament de la codificació genètica (recombinada sota l'efecte de la llei biològica i de l'atzar) i dels efectes d'un espai-temps concret (que, a grans trets, podem denominar "cultura"). Donant la raó a Democrit d'Abdera, podem proposar-nos de considerar que no hi ha altra realitat que la física (físico-química) i que la física del cervell, esdevinguda autoconsciència, s'organitza i expressa en la materialitat estructural i funcional de les neurones organitzades en circuits estables. Circuits que, gràcies a la conjunció d'aferència externes i de determinisme genètic, aconseguen produir una duplicació biunívoca del món o "reflex psíquic"¹⁵.

¹³ El libro de J, versió de David Rosenberg, a BLOOM, H. i ROSENBERG, D., op. cit., pàg. 71.

¹⁴ Ibidit., pàg. 39.

¹⁵ LEONTIEV, A.: El desarrollo del psiquismo, Akal Ed., Madrid, 1983 (1976). El "reflex psíquic" es defineix, aquí, com "l'aptitud dels organismes per reflectir les accions de la realitat envoltant en les seves relacions objectives". Com més

Vet aquí, breument formulat, un posicionament conceptual radicalment monístic, que es recolza -avui en dia- en les importants troballes de la neurofisiologia, la neuropsicologia, la psicobiologia, la neurobioquímica, ...almenys pel que fa als nivells de psiquismes sensorial, perceptiu, cognitiu i, inclús, emocional-afectiu¹⁶. Així doncs, a la pregunta "Qui soc jo?", puc respondre: "Soc el producte, traduït en consciència, d'un nivell complexe d'organització d'un bon manyoc de matèria, modelada per la cultura". El que, en paraules del filòsof Derek Parfit, d'Oxford, és le mateix que dir: "atenent al que fins avui sabem, encara que des d'un determinat punt de vista soc el meu cervell, la identitat personal implica sencillament certa classe d'enllac i de continuïtat"¹⁷.

La qüestió dels orígens, reduïda a l'origen del psiquisme humà, és susceptible d'esser abordada sense paralizzador respecte i temor sacre. Sense el temor d'adentrar-nos en acotats terrenys teològics, on l'ingerència de l'ànima -immortal, creada (insuflada) per Déu i susceptible d'anades i vingudes, encarnant-se només en un o en múltiples cosos, però , a fi de comptes, absolutament independent del cos- farà sentir el seu pes en

complexes siguin les estructures neuronals captadores i integradores, més complex serà el reflex del medi. Al nivell màxim d'aquest reflex l'anomenem, en sentit ampli, autoconsciència.

¹⁶ Posicionament conceptual monístic que en absolut exigeix d'haver de donar abans resposta a la pregunta "Què és la vida?", sigui des d'un posicionament previ teològic (insuflació) o filosòfic (vitalisme) o físic (energètica).

¹⁷ PARFIT, D.: *Reasons and Persons*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1984, pàgs. 273-275).

plantejar-nos l'enigmatic origen del psiquisme humà i les successives etapes del desenvolupament de l'estructura de la personalitat (individualitat). I sense el respecte justificat que infundeixen les intrincades consideracions, per exemple, de la física quàntica (comportant assumir la paradoxa de la dualitat ona-partícula, últim reducte dualista d'un posicionament monista). És susceptible, també, d'ésser abordat sense la quasi il·limitada llibertat teòrica d'un discurs filosòfic, merament especulatiu. Però no és pas possible de fer-ho des d'un posicionament rigorosament científic, exigent de validació objectiva, o -dit en d'altres paraules- des d'un reduccionisme biològic o físico-químic. Perquè jo no soc pas "no res més" que un organisme biològic concret. A ell dec, indubtablement, la meua existència. Però, en essència, jo soc fet per una història, la meua, la qual hem confereix identitat biogràfica. No soc, doncs, sino que soc fet (en la meua estructura de personalitat, en l'estructura i la dinàmica del meu aparell psíquic). I aquesta essència individual és, potser, menys complexa que l'existència biològica, però és manifestament menys aprensible (tot i que, en darrera instància, radica en ella i obeeix a les mateixes lleis).

Abans de revelar i de descriure el mètode i el terrenys disciplinari escollits per realitzar aquest assaig de descripció dels orígens del nostre psiquisme, puc afirmar que aquest llibre no serà pas un tractat de física i que tampoc versarà sobre teologia. Evidentment, no tindrà pas la gosadia d'inventar cap cosmogonia, cosmologia i, molt menys, teodicea. Pretenc que no sigui, tampoc, un assaig filosòfic. I afirmo que no consistirà

en cap reflexió o extrapolació psicològica ni neuropsicològica o psicobiològica, avui per avui, encara, impossibles d'aplicar a la delicada i important qüestió dels orígens del psiquisme humà.

En definitiva: tot i ser monistes en l'intenció i en la convicció, hem de mantenir-nos, encara, en un estrany i implícit dualisme descriptiu (si fa no fa, el mateix posicionament paradoxal que caracteritza el discurs de la física quàntica).

La qüestió del mètode.

La qüestió del mètode és importantíssima. Sempre. Però, pel que fa al projecte d'elaborar una aproximació, que desitjariem -si fos possible- científica, als orígens i primers passos del subjecte psíquic, i descriure'n l'estructura i el contingut, del que -a títol metafòric- anomenarem l'aparell psíquic (entès com l'estructura i els mecanismes que configuren la personalitat d'un ésser humà), aquesta importància en l'elecció del mètode s'imposa inquestionablement. Totalment d'acord amb l'etòleg N. Tinberger, "a la llarga és més útil la pregunta: ¿Quin mètode utilitzaré per resoldre aquest problema?, que preguntar-se: ¿Qué

puc aconseguir amb un mètode qualsevol?"¹⁸, per útil que hagi estat aquest mètode qualsevol per respondre a qualsevol altra pregunta. Perqué, tot i que és cert que amb la majoria dels mètodes psicològics (d'entrada els aparentment més indicats per donar resposta a una qüestió indubtablement psicològic, com és la de l'origen del psiquisme) és possible d'aconseguir alguns resultats (algunes respostes), no deixa pas de ser menys cert que cada problema no resolt satisfactoriament amb aquest mètodes demana d'un mètode nou, el màxim específic o aplicat possible.

Considerem algunes de les possibilitats metodològiques al nostre abast i susceptibles - a priori- de facilitar el camí en la recerca dels orígens i els components evolutius de l'aparell psíquic:

a) El **mètode introspectiu**, d'observació d'un mateix i de la vivència subjectiva del que s'esdevé al relacionar-nos amb els altres i l'entorn, tot i que -a vegades ben laboriosament i de forma sempre emmascarada- ens pot subministrar moltes (o algunes) informacions sobre aspectes conscient de la dinàmica que es produeix dins del nostre aparell psíquic, aquesta metòdica - fonament de la psicología clàssica- esdevé totalment inofectiva quan el que ens proposem és de tenir accés al contingut mental o psíquic d'un nadó d'un infant dels primers mesos i anys de vida. Mancats mentre som infants, obviament, de la facultat de comunicar la nostra introspecció i no restant-nos, una vegada adults, cap record conscient dels crucials esdeveniments

¹⁸ TINBERGEN, N.: *El estudio del instinto*, Siglo XXI Ed, México, 1979 (1951), pàgs. 17-18.

intraprísquics desplegats al llarg d'aquets igualment crucials anys, de cap ajuda pot servir-nos el mètode introspectiu.

b) Podriem, evidentment, fer exclusiu ús del mètode observacional, pròpi de les disciplines conductista i etològica. No esmerceré pas gaires ratlles per argumentar els motius que ens fan descartar el mètode E/R (estimul/resposta) conductista, ja que "ignorar la ment"¹⁹ és, precisament, el seu fonament més bàsic. Pel que fa a les cabdals i precioses aportacions emanades del mètode i disciplina etològics, remiteixo al lector a una publicació anterior²⁰ i a la pràctica totalitat de la bibliografia d'autors com John Bowlby²¹ (entre d'altres), on es fonamenten i descriuen els diferents graons del procés de socilització i les conseqüències normals i anormals per l'estructuració de la personalitat. Però, malgrat que l'etologia és certament un excel·lent mètode per posar-nos de manifest la natura de les "relacions d'objecte" primerenques i el seu llarg abast en les diferents edats de la vida, ben poc (pço gens) pot dir-nos sobre el que s'esdevé en l'intimitat d'aquesta "zona fosca" dels components i mecanismes intraprísquics, antecedents i fonament de l'aparell psíquic.

¹⁹ Cf. WATSON, J.B.: *Psychological care of infant amb child*, W.W.W- Norton and Comp. Inc., New York, 1928.

²⁰ JUBERT, J., DOMINGO, M. i DOMENECH, M.A.: *De nadò a company*, A.A.P.S.A. Rosa Sensat, Barna., 1988, pàgs 22-23 (traducció castellana: *De recién nacido a compañero*, C.P. del Ministerio de Educación y Ciencia y Rosa Sensat, Barna., 1993)

²¹ BOWLBY, J.: *El vinculo afectivo*, Paidos, Buenos Aires, 1976; *La separación afectiva*, Paidos, Barna., 1985; *La pérdida afectiva*, Paidos, Buenos aires, 1990 (1980).

c) Potser el lector s'escandalitzarà si ara plantejo que és, precisament, la poc científica teoria psicoanalítica, inventada per Sigmund Freud (1856-1939) ara fa cent anys, la que millor s'adiu i sembla convenir al nostre objectiu: descriure els possibles orígens, oblidats o inconscients, del psiquisme humà individual. En defensa d'aquesta elecció, a més de recordar les raons apuntades per descartar els mètodes anteriors, hem d'apuntar que constitueix un bast i imperdonable error confondre psíquic amb conscient. El material accessible a la nostra consciència és només la punta de l'iceberg del contingut total de l'aparell psíquic, i Freud, precisament, inventà un nou mètode, una nova terminologia i un model operatiu per tal d'interpretar l'estructura i la dinàmica del psiquisme, majoritàriament inconscient. Davant l'impossibilitat d'accedir-hi des de la disciplina neurològica, descartades ja la psicologia i psiquiatria contemporànies, Freud proposà denominar *metapsicologia* a la nova disciplina.

L'elecció de la psicoanàlisi, com a porta d'entrada als orígens i primers estadis del desenvolupament de l'aparell psíquic humà, s'ha fet, docns, per eliminació d'altres i éssent conscients de les dificultats, o impossibilitat, en quan a la seva validació objectiva que comporta. Seria pecar d'imperdonable ingenuïtat i indocumentació, pretendre -com molts doctrinaris afirmen- que existeix un mètode científic psicoanalític (o, dit altrament, que la psicoanàlisi és una ciència). El fet que en aquesta parcel·la del pensament existeixi un gran guirigall -provocat per un bon nombre d'escoles doctrinals, acusant-se

mutuament d'heretgia- no facilita pas la seva credibilitat. Però, almenys, existeix la possibilitat d'un retorn als orígens: al freudisme o comú denominador, susceptible de presidir una visió relativament unívoca i de permetre l'integració d'alguns desplegaments ulteriors.

En el punt de partida d'aquest retorn a Freud, hem de situar la seva cabdal formulació de que el paper i l'influència del passat (inclòs el passat més remot i que roman totalment inconscient o pretesament perdut) es fa sentir en totes les ulteriors vivències psíquiques, determinant el contingut i la dinàmica dels diferents components de l'aparell psíquic i, per tant, de la seva personalitat. Avui, cent anys després de les primeres formulacions i després de l'allau de les absolutament lògiques crítiques posades a la teoria psicoanalítica, aquest és un tòpic quasi absolutament consensuat.

El model psicoanalític.

Però, si la psicoanàlisi freudiana no és una disciplina científico-natural, ¿qué és? Del que no hi ha cap dubte és de que és una doctrina que ha creat un model explicatiu, a partir d'un mètode especulatiu-intuïtiu.

Que el mètode tingui que ser especulatiu-intuïtiu, no obeeix pas a una primera elecció del seu fundador. A l'any 1895 (a l'edat de 39 anys), Freud adoptà un posicionament radicalment

monistic en proposar-se el projecte "d'estructurar una psicologia que sigui una ciència natural: és a dir, representar el processos psíquics com estats, quantitativament determinats, de partícules materials especificables, donant així, a aquests processos, un caràcter concret i inequívoc"²². Però, en aquell moment (fa cent anys), es tractava d'un projecte del tot impossible. Avui, encara, és d'impossible explicar el psiquisme des de la materialitat de la neurologia, en concret, o des d'una metodologia científico-natural, en general (tot i alguns ben intencionats, però poc afortunats, asatjos teòrics²³).

Recordem que Freud fou contemporani de Santiago Ramón y Cajal (1852-1934) i que Cajal descrigué, partint de zero, quasi tot el que avui sabem sobre l'estructura microscòpica del sistema nerviós²⁴. Així mateix, mentre que el primer Freud és, com Cajal,

²² FREUD, S.: Proyecto de una psicología para neurólogos, a Obras completas, vol. II, Ed. Orbis, 1988, pàg. 211. Aquesta cita correspon al primer paràgraf d'aquest històric document, inèdit i intítulat fins a l'any 1950, any que apareix amb l'encapçalament afegit de Entwurf einer Psychologie i, en les publicacions ulteriors com Projecte per una psicologia científica o per a neuròlegs.

²³ Després de Freud, el primer en reintentar-lo, partint però d'un posicionament explícitament dualista, fou ECCLES (a duo amb el filòsof POPPER) a El yo y su cerebro, ;res de nou aporta ECCLES J.C.: La evolución del cerebro: creación de conciencia, Ed. Labor, Barna., 1992. Un desafortunat assaig monista és el que ha empres el genèticista Francis CRICK: La búsqueda científica del alma, Debate, Madrid, 1994 (1990). Absolutament recomanable és CHANGUEUX, J.P.: El hombre neuronal, Espasa Calpe, Madrid, 19... Una reflexió erudita-filosòfica, magníficament documentada i explicada, d'aquesta qüestió es troba a LAIN ENTRALGO, P.: Cuerpo y alma, Espasa Calpe, Madrid, 1991.

²⁴ Els treballs que permeten fer-se una visió de la magnitud de l'obra de Cajal, són: Textura del sistema nervioso del hombre y de los vertebrados, 3 vol., Imprenta y librería de Nicolás Moya, Madrid, 1897-1904 (traducció francesa, ampliada, editada per A. Maloine, Paris, 1909-1911, reeditada pel CSIC, 1953-1955)

neurohistòleg i neuropatòleg, Cajal va passar una època d'interessos similars als del Freud madur. En un i altre, però, fou l'impossibilitat del projecte d'explicar el psiquisme pel funcionalisme de la complexa materialitat neurològica recentment descoberta (projecte tant explicat enunciat, l'any 1895, per Freud), el que els feu abandonar a Freud la neurologia i a Cajal la recerca psicològica.

Pel que fa a Freud, atret per l'ingrata càrrega de la profecia -pagant-ne el preu d'acceptar el lament de la prematuritat- i per l'ambició inherent la clara consciència de la irrepetibilitat de la seva existència de privilegiat, acceptà el repte d'inventar una **metapsicologia**, és a dir: una **doctrina** (tot i ser, de fet, una teoria). Del tot inservible la psicologia decimonònica (i impossible de fer-ho amb la neurologia), Freud creà la "ficció teòrica"²⁵ anomenada **psicoanàlisi**. Lentament, laboriosament, dolorosament, contradictoriament, dogmàticament, egolàtricament inclús, asaborint una incomensurable erudició i una aguda capacitat d'observació més enllà de l'aparença, Freud va realitzar un inèdit intent per adentrar-se i orientar-se en

i **¿Neuronismo o reticularismo?**, CSIC, Madrid, 1952 (1933), éssent aquesta última obra el seu discurs de recepció del Premi Nobel de Medicina, l'any 19... Per una visió global de la vida i obra de Cajal i el seu temps, vegeu: RAMON y CAJAL, S.: **Historia de mi labor científica**, Alianza Ed., Madrid, 1981 (1923); ALBARRACIN TEULON, A.: **La teoria celular**, Alianza Ed., Madrid, 1983 (pàgs., 266-274); LOPEZ PIÑERO, J.M. (ed.): **Cajal**, Península, Barna., 1986.

²⁵ Feliç i audaç catalogació de la psicoanàlisi freudina, feta per una aguda psicoanalista (MANONI, M.: **La teoria como ficción** (Freud. Groddeck, Winnicott, Lacan), Ed. Crítica, Barna., 1990.

la "zona fosca" de la ment, remuntant-se vers els estadis infantils i aventurant-se a trepitjar molt més enllà dels territoris, tenuament enllumenats, de la consciència introspectiva adulta. Transpassat el límit i per tal d'enditzar-se en aquest inexplorat "altra costat de la consciència", es veié obligat a crear un nou llenguatge o nomenclatura per designar les conceptualitzacions que anava elaborant. Aquesta terminologia, tot i que ha penetrat amplament en el llenguatge quotidià occidental (o, precisament, per això), ha generat equívokes o abusives interpretacions. Per aquests motius, en cada ocasió que farem ús d'aquets mots metapsicològics, procurarem donar-ne la seva defició estricta i el sentit amb que, en aquest text, l'emprem (retornant, quan calgui, al sentit original de Freud).

És un Freud ja madur (als 67 anys d'edat) el que a l'any 1923, després de 28 anys de ininterropuda búsqueda, formula el definitiu model psicoanalític, conegut com "segona tòpica", formada per la trilogía de l'Allò, el Jo el Supra-Jo, i que tindrem sobrada ocasió de descriure. Recordem, però, abans, que a l'any 1900, Freud, en "La interpretació dels somnis"²⁶, havia proposat el primer i elemental model de l'aparella psíquic, conegut aquest com "primera tòpica". Utilitza aquí un llenguatge i una orientació netament psicològiques, matitzadament diferenciat del emprat en l'abandonar "Projecte". Es tracta d'un model topogràfic (del tipus model geològic, emprat també per

²⁶ FREUD, S.: La interpretación de los sueños, Obra completa, vol. III, Ed. Orbis, Barna., 1988 (1900).

Hughlings Jackson (1835-1911)²⁷), que inclou la classificació de les operacions o processos mentals en tres diferents regions o sistemes mentals:

1) L'inconscient. Ubicat en les regions més profundes de la ment, construït en el decurs de l'història individual (per mitjà d'un mecanisme de repressió) i que no pot fer-se conscient per l'esforç voluntari.

2) El pre-conscient. Compren els fenòmens mentals actualment absents de la consciència, però que -a diferència de l'inconscient- poden fer-se accessibles a la consciència per mitjà d'un acte o esforç d'atenció.

3) El conscient. Inclou els fenòmens de la relaitat mental, presents en la "superfície" de l'aparell psíquic.

A partir de l'any 1923, després d'un intens i difícil treball de reflexió, Freud formulà - a partir de "El Jo i l'Allò"- el que esdevindria el model definitiu, conegut com "model estructural", "teoria tripartita" o "segona tòpica". Aquesta vegada, de forma ben explícita, afirma: "El següent estudi (...) no menlleja ja res de la biologia", distanciant-se taxativament de l'inicial "Projecte". Però, com que tampoc vol mantenir excessius deutes amb la psicologia tradicional, altres que els necessaris i imprescindibles, crea (inventa) una

²⁷ Cfr. LOPEZ PIÑERO, J.M.: **John Hughlings Jackson. Evolucionismo y neurología**, Ed. Moneda y Crédito, Madrid, 1973.

terminologia absolutament nova: Allò, Jo i Supra-Jo, conceptualitzant-les com "instàncies" psíquiques. En el decurs dels anys següents, els conceptes inicials d'aquest model experimentaren una continua concreció i expansió conceptuals. Ja no es tracta d'un model geològic, format per estàncies o llocs psíquics, jerarquicament sediments, sinò de parts dinàmiques d'un sistema que tenen com característica més distintiva la seva facultat selectiva d'escollir o filtrar el material psíquic que ha de deixar-se passar o rebutjar-se. Amb comparació amb la funció dels tribunals de justícia (calificats de 1ª instància, de 2ª instància,...), Freud denomina a aquestes "províncies, organitzacions o subestructures de l'aparell psíquic" instàncies psíquiques.

A grans trets (ja que hi tornarem insistentment), les estàncies integrants d'aquest no biològic ni psicològic model psicoanalític, una vegada constuïdes, responen la les següents conceptualitzacions²⁸:

- 1) L'Allò (Id, "das Es"). Instància inconscient, constituïda per l'expressió psíquica de les pulsions (enteses aquestes com la càrrega energètica o factor de mobilitat que impulsa un organisme vers un fi). Instància bàsica i fundacional de l'aparell psíquic, deu el seu origen a factors innants. Però està constituïda, també, per elements adquirits (introduïts pel fenomen de la

²⁸ Per una descripció més extensa vegeu: LAPLANCHE, J, i PONTALIS, J.-B.: Diccionario de Psicoanálisis, Ed. Labor, Barna., 1983 (3ª ed.)(1968).

repressió).

2) El **Jo** (Ego, "das Ich"). Constitueix una instància intermitja. Preconscient i conscient, però, en gran mesura, també, inconscient (sobretot pel que fa referència a les seves funcions defensives). Actua de mediador, en la conducta del subjecte, entre els impulsos primaris (pulsions i instints) i la realitat del món exterior. Es genera gràcies al conflicte que es produeix en tota experiència. La seva funció, doncs, és bàsicament adaptativa.

3) El **Supra-Jo** (Super-Ego, "Über-Ich"). S'adquireix, fonamentalment, per interiorització de les exigències, exemples i prohibicions paternes. És l'instància de la consciència moral, les normes, l'autobservació i avaluació del Jo i dels ideals (Ideal del Jo). Actua tant de forma conscient com, majoritàriament, inconscient. A més del paper de les figures parenterals (representants dels valors tradicionals), també intervenen en la seva configuració les aportacions ulteriors de les exigències socials i culturals (educació, religió, grup de congèners, mitjants de comunicació,...).

Realitat i/o ficció del model psicoanalític freudià.

L'ús de models per explicar el funcionalisme del cervell

humà adult ha estat i és un eficient recurs didàctic. Cada època històrica "ha tractat de representar els fenòmens vitals en un model físic adequat, i, en concret, el cervell sempre ha estat comparat al model més complex de cada època"²⁹. Recordem, entre tants d'altres, el model hidràulic de Galé³⁰, el model òptic de Descartes³¹, el model geològic de Jackson³² o el model neuropsicològic de Luria³³. Però, de la mateixa manera que el mapa no és pas el territori, tot model és no res més que una absolutament imperfecte metàfora de la realitat global i inabastable del funcionament del cervell huma. Si això és vàlid pel que fa al models esmentats -limitats a explicar ja seqüenciació, més o menys jeràrquica o simplement procesual, de fenòmens psíquics com la sensació, la percepció, la cognició, l'acció, el pensament, el llenguatge, el càlcul o, inclús, les emocions-, molt més caldrà qüestionar-se sobre la pretesa biunicitat, entre model i realitat, quan del que es tracta és de representar analogicament l'aparell sustentador de l'estructura de la personalitat i el caracter d'una persona.

Davant d'aquest intent totalment inedit, no hem pas

²⁹ MAGOUN, H.W.: *El cerebro despierto*, La prensa médica mexicana, Mexico, 1964 (1958), pàg. 23.

³⁰ Ibid. pàg.

³¹ Ibid. pàg.

³² LOPEZ PIÑERO, J.M.: op. cit., pàgs. 107-121.

³³ LURIA, A.R.: *El cerebro en acción*, Ed. Fontanella, Barna, 1974 (). JUBERT, J.: "Filogènesi del sistema nerviós. La imatge o idea de l'home construïda per les neurociències", a *Estudi General*, 3 (142-155), Girona, 1983.

d'estranyar el notable èxit del model freudià. Pràcticament sense rival alternatiu i convertit en monotonament familiar, molts lectors -bàsicament adeptes- tendeixen a considerar-lo més una descripció real de l'aparell psíquic que no pas una audaç i imaginativa ficció teòrica. Per això és oportú recordar la seva natura de construcció exclusivament teòrica i no pas de realitat existent en sí mateixa. La realitat psíquica de l'estructura de la personalitat humana és, a més a més d'unitària i complexa, del tot impossible de reduir a un model analític-descriptiu. No existeix realment, per tant, un Allò, un Jo i un Supra-Jo. No es tracta pas de fenòmens i, molt menys, de llocs empíricament objectivables, sinó d'inferències. Per tant, vull deixar molt clar que en absolut postulo l'existència real d'un aparell psíquic altra que el cerebral o neuronal. D'aquest aparell, però, malgrat en coneixem un bon nombre d'intimitats estructurals, fisiològiques i patològiques, d'ordre biològic i bioquímic, en desconeixem el secret -preservat en misteri- de l'emergència del complexa psiquisme humà. Afirmo, en canvi, que el pretès aparell psíquic, explicat en el model freudià, és no res més que una metàfora didàctica, un conte o un "com si..." i com a tal m'hen serviré al llarg de les pàgines d'aquest llibre³⁴. Perquè, hi

³⁴ En el decurs d'un descans, després d'una llarga exposició sobre el tema que ens ocupa, una psicoanalista impressionant -com moltes o la majoria de les psicoanalistes que he conegut- va retopar-me o recriminar-me (amb cordial seguretat) la meua afirmació de que l'Allò, el Jo i el Supra-Jo fossin ficcions inventades per Freud amb l'objectiu d'explicar aspectes, d'altra forma difícilment aprensibles, de la possible realitat del devenir psíquic. Però, sobretot, va recomanar-me que, encara que jo no hi "cregués", m'abstingues, almenys en públic, de manifestar-lo tant cruament o amb tal seguretat. Per a ella -suposo- aquelles instàncies de l'aparell psíquic eren (com per tants d'altres fidels a d'altres doctrines ho són d'altres elements simbòlics) absolutes realitats objectives (en el sentit

insisteixo una vegada més, tot i que jo, ara, escric cent anys després de Freud i de Cajal, continua éssent impossible de descriure una "psicologia de les profunditats"³⁵ des de la neurologia. Tot i que els neurolegs del segle XX hem pogut endinsar-nos , amb abundància de resultats, el el productiu terreny de la neuropsicologia i descriure -amb adequació a la realitat verificable (a partir de la defectologia)- els components d'una important parcela de la realitat psíquica concient (abarcant els fenomens psíquics del pensament, del llenguatge, de les cognicions i de les diferents funcions pràxiques), continua éssent del tot inviable una edició actualitzada del "Projecte...". Encarats amb el repte de la "psicologia de les profunditats", de res ens ha servit el reduccionisme neurològic (sigui l'esmentada neuropsicologia o l'electrofisiologia o la neurobioquímica). De fet, només s'han pogut posar de manifest alguns correlats o substrats imprescindibles, de la mateixa forma que l'anàlisi psicopatològic jasperiana va permetre d'inferir correlats fenomènics induptables i utilísimos en la pràctica clínica.

Cent anys després de l'invent, el model de Freud continua éssent insubstituïble i insuperable si el que s'intenta és una descripció dels complexos fenòmens que emergeixen de les profunditats psíquiques. Cent anys de pràctica i de teorització

d'objectes de fé), pre-existents a la descoberta de Freud. És a dir: quelcom tant objectiu, però ocult a la simple mirada, com ho són, per a mi, la neurona o la sinapsi de Cajal o com ho és, pel creient, la presència real del cos de Crist en l'hostia consagrada.

³⁵ FREUD, S.: El Yo y el Ello, pàg. 2704.

psicoanalítiques -a més d'imperdonables abusos i exageracions- ha validat la consistència interna de la doctrina o de la metàfora (si bé no han pogut validar la seva operativitat pràctico-terapeutica). Cent anys després, notablement enriquits per aportacions diverses, la teoria i el model originalment i magistralment descrits per Freud continuen éssent un recurs didàctic de primer ordre, almenys, perquè pares i educadors aconseguixin entendre la seva capdal funció en la constitució del subjecte psíquic i perquè disposin de pautes i d'orientacions raonades sobre el que han de fer i el que han d'abstenir-se , a més de saber-ne el seu alcanç o conseqüències possibles. Que el model i la teoria que l'explica siguin o no una pura ficció, poc importa. Les credencials de referència de la psicoanàlisi en l'àmbit disciplinari-terapeutic o curatiu i en l'àmbit de la pràctica educativa o preventiva, no són pas coincidents. Ser i fer de pares o d'educadors no és pas, en essència, una activitat científica. És, a més d'una necessitat, un art difícil (a vegades presentant-se com una missió impossible). Però, tant en l'exercisi de l'art com de la ciència, el que s'exigeix és competència. I no hi ha competència sense aprenentatge rigorós. De la mateixa forma, un aprenentatge sense model esdevé del tot impossible.

Aclaració imprescindible.

Aquest serà, inequívocament, un discurs psicoanalític heterodoxe i d'intenció didàctica, adreçat a pares i a educadors.

Però, abans de continuar, he d'advertir al lector que l'autor no és pas psicoanalista. Ni tan sols és un convençut partidari de la pràctica clínica psicoanalítica. Consideo a la psicoanàlisi com una molt bona teoria que ha desembocat en una mala pràctica. Una teoria certament apassionant. Però, res està més lluny de la meva intenció que abocar o incitar a cap lector -pel simple fet de ser-ho- a psicoanalitzar-se. Si que, ben obertament, però, el convido i li proposo de que llegeixi a Freud (alguns del textos escrits per Freud o d'alguns, pocs, psicoanalistes freudians, com Winnicott, Bowlby, Erickson, Bettelheim,...). Amb un consell: saber, sempre, aturar-se a temps, per evitar ser endoctrinat.

Així doncs, com que no pertanyo a cap església o secta psicoanalítica, puc permetre'm el luxe i la llibertat d'ésser tildat d'herètic, de cismàtic, d'incult o d'imbècil, sense sentir-me ferit i ni tan sols rebutjat o irradiat (conseqüència, aquesta última almenys, força freqüent). Mai, però, voldria resultar (i molt menys ser) irreverent. Encara que algú, dogmàtic o acrític fidel-militant, pugui confondre el dissentiment o la relativització amb l'escarni³⁶. Vull deixar ben explicitat que

³⁶ No éssent pas aquest el lloc per fer una crítica de la pràctica psicoanalítica, remiteixo al lector interessat a, per exemple, l'assenyada consideració que Jacques RUFIE fa a *El sexo y la muerte*, Espasa Calpe, Madrid, 1988 (1986), pàgs. 217-226. Mentre manifesto obertament la meva adhesió a la dura crítica del biòleg rosellonenc, també expreso la meva no coincidència amb la despiadada i tendenciositat del panflet de Hans J. Eysenck a *Decadència y caída del imperio freudiano*, Ed. del Nuevo Arte Thor, Barna., 1988.

sento per la figura³⁷ i l'obra de Sigmund Freud un creixent respecte i fascinació, no excent, però, de la necessària dosis

³⁷ La bibliografia biogràfica sobre Freud és ja inabastable. Les referències que segueixen són les que m'han resultat més bàsiques per la meua personal descoberta d'aquest singular personatge. En primer, ni que només sigui per pur formalisme, la seva *Autobiografia*, escrita als 68 anys d'edat (*Obras completas*, vol. XV, *Ensayo CXXXI*, Ed. Orbis, Barna., pàgs. 1261-2800); com quasi tota autobiografia tardana el seu valor històric és quasi nul. La segona referència obligada és la de JONES, E.: *Vida y obra de Sigmund Freud*, 2 vol., Ed. Horme, Buenos Aires, 1976 (una edició recent, però sense les valuoses notes a peu de pàgina, és *Freud*, 2 vol., Salvat, Barna., 1984); es tracta, però, de la versió oficial i àmpliament censurada de la vida de Freud, és a dir: una hagiografia. El treball més sistemàtic de mirada enrera, atenent sobretot a la gènesi i evolució del pensament freudià, però que inaugura una recerca objectiva de molts aspectes biogràfics, és el ja clàssic de ELLENBERGER, H.: *The Discovery of the unconscious*, cap. 7, Basic books INC, New York, 1970 (traducció al francès: *A la découverte de l'inconscient*, Simep Ed., Villeurbanne, 1974; traducció al castellà: *El descubrimiento del inconsciente*, Ed. Gredos, Madrid,....). Igualment notable és, en l'aspecte biogràfic, és la més recent obra de recerca de l'historiador GAU, P.: *Freud. Una vida de nuestro tiempo*, Paidós, Barna., 1989 (1988). Per una aproximació molt més divulgadora, però força rigurosa, vegeu MARCUS, G.: *Freud. El misterio del alma*, Espasa Calpe, Madrid, 1990 (1989). Sobre la difícil relació de Freud amb els seus deixebles o seguidors, i les persistents baralles entre ells, veure: ROAZEN, P.: *Freud y sus discipulos*, Alianza Ed., Madrid, 1986 (1971) (constitueix una imprescindible i amena lectura, tot i les seves quasi 600 pàgines); del mateix autor: *Hermano animal. La historia de Freud y Tausk*, Alianza Ed., Madrid, 1973 (1969); ROUSTANG, F.: *Un funesto destino*, Premià, México, 1980 (el títol fa honor al contingut); KERR, J.: *La historia secreta de psicoanálisis. Jung, Freud y Sabina Spielren*, Crítica, Barna., 1995 (1993) (tracta, a la llum de documentació inèdita, de la relació impossible entre Freud i Jung); l'enigmàtica relació entre Freud i Lou Andreas-Salomé queda poc aclarida en el llibre de PETER, H.F.: *Lou Andreas-Salomé. Mi hermana, mi esposa*, Paidós, Barna., 1995 (1962), pàgs. 263-316, però alguna llum és millor que insinuades foscors. Per últim, en tots els casos, però essencialment si del que es tracta és de preparar un recomanat pelegrinatge als carrers de Berggasse 19 de Viena o de Maresfield Gardens 20 de Londres (les dues residències de Freud, convertides en museus), pot ser de substancial ajuda: FREUD, E., FREUD, L. i GRUBRICH-SIMITIS, I. (eds.): *Sigmund Freud. Su vida en imágenes y textos*, Paidós, Buenos Aires, 1979 (1976); ENGELMAN, E., Ranssohoff i Gay, P.: *La maison de Freud. Berggasse 19, Vienne*, Ed. du Seuil, Paris, 1976; GAMELL, L. i WELLS, R. (eds.): *Sigmund Freud and Art. His personal collection of antiquities*, Thames and Hudson, Londres, 1988.

de desconfiança, temor i rebuig que, pel general, sentim (i evitem manifestar) pels personatges més significatius en les nostra vida (com els pares, el mestre, el cap o el líder). Per això, amb respecte i llibertat, no trobant-me cenyit a cap ortodòxia i no havent trobat cap altre i més adient model metafòric, utilitzaré els conceptes freudians i psicoanalítics ulteriors per asajar de descriure, explicar i comprendre el naixement i desplegament del psiquisme humà. Com que la teoria psicoanalítica és, en aquesta empresa, només un mitjà didàctic, tot i que procuraré cenyirme al necessari rigor històric pel que fa a l'exhumació de la gènesi dels conceptes, hem permeteré la llibertat de barrejar o conjuntar aportacions realitzades en diferents cronologies i per diferents autors. En aquest sentit faré de forma semblant a alguns guies turístics, que davant d'un monument històric no confonen pas al grup de viatgers amb alumnes de post-grau. Introduiré, també, algunes síntesis personals, les quals reconeixen múltiples paternitats. Tot i que procuraré identificar la filiació d'algunes de les idees desenvolupades, moltes vegades forçaré fins a tal punt el seu àmbit descriptiu i metafòric que els emissors originaris (o els seus deixebles) en absolut podran reconèixer-les. Perquè, per sobre de tot, procuraré fer-ho de forma intel·ligible i, si pot ser, inclús amena o, almenys, dicàctica.

La necessitat de disposar d'un model o "plataforma des de la qual observar la realitat", segons feliç expressió de Charles Darwin, constitueix la justificació del mètode o teoria utilitzats. Res està més lluny de la meua voluntat i competència

que la de produir un escrit psicoanalític.

Per últim, vull explicitar que aquest és un llibre de psicologia normal, no pas un tractat de patologia psíquica (de psiquiatria clínica). Més en concret, aquest llibre ha d'encadrar-se dins de la psicologia del desenvolupament o evolutiva. D'acord amb Calvin S. Hall, jo també estic fermament convençut de que "el paper principal de Freud en l' història intel·lectual i científica és de teòric de la psicologia"³⁸, molt més que no pas -tot i ser-ho inquestionablement- el d'un psicopatòleg o psiquiatra³⁹.

³⁸ Op. cit., pàg. 9).

³⁹ Recordem les seves encara absolutament vigents aportacions en el terreny de la clínica de les neurosis d'angoixa, obsesiva o histètica.

CAP.1.

EN EL PRINCIPI.

En el principi hi ha la pulsión.

Freud, a diferència d'alguns altres psicoanalistes divergents¹, va partir de la consideració de la no existència d'un aparell psíquic abans del naixement. Tot i que adoptà, per tant, un punt de partida inequívocament empirista, en absolut podia defugir, si aspirava construir una teoria i un model sòlids, de proposar un nucli d'arrancada, fundacional, per l'aparell psíquic que volia descriure. En conseqüència, postulà que en un inici només hi ha el que nomenà "Trieb", la pulsión.

"En el principi hi haqué la pulsión", ^{Què pistan?} és, el versicle introductoria al relat, mític, de la gènesi del nostre psiquisme, segons Freud. Però, ¿qué és la pulsión?

El fet que algunes traduccions de l'obra de Freud hagin utilitzat indistintament els mots pulsión i instint per traduir l'original *Trieb*, ens obliga a dedicar una màxima precisió en la definició d'aquesta original força o energia fundadora de l'aparell psíquic. De fet, el lector en castellà de l'obra de Freud es trobarà amb una dominància absoluta del mot instint, allà on en l'original alemany hi figura *Trieb*. En la llengua alemanya existeixen els dos termes, *Instinkt* i *Treib*, i Freud

¹ ~~Cofin~~, per exemple, Melanie Klein.

els fa servir no pas indistintament: en referir-se a l'origen de l'aparell psíquic utilitza l'expressió Trie , mentre q u e Instinkt és emprat per designar les tradicionals i consensuades funcions biològiques innates². En absolut, doncs, es tracta de sinònims ³. Etimologicament, Treib connota impuls (treiben, empenyer) dirigit envers cap direcció rigidament determinada. Els conceptes clàssic i l'actual d'instint , en canvi, posen l'énfasi en el rigid determinisme de la font (genètica), de l'expressió o manifestació (pautes innates) i de l'estimul desencadenador extern. Instint és, doncs, un concepte exclusivament pertanyent a la disciplina biològic. La pulsión, en canvi, a de considerar-se un concepte que cau plenament dins de de l'àmbit de la doctrina psicoanalítica.

² L'instint es tradueix en ineludibles pautes innates de conducta, geneticament determinandes, les quals es desencadenen per estímuls específics i són d'exhibició obligada, estereotipada i a l'instant. L'objectiu de l'instint és el de satisfer i assegurar les necessitats biològiques bàsiques de l'ésser viu, cuidant de la supervivència de l'individu i de la continuïtat de l'espècie. Els instints d'alimentació, de lluita-fugida, de reproducció i d'exploració (JUBERT, J. i NAVARRA, J.: El primer any de vida, vol. I. De l'ameba al nadó, Ed. 62., Barna., 1987, pàgs: 46-47, basicament nota 2), depenents de complexes estructures biològiques, s'interpreten o expliquen d'acord amb models o analogies cibernètiques.

³ Sorpren, certament, l'escasa o nula preocupació exhibida per importants teòrics psicoanalistes (entre els que cal contar-hi destacats traductors de l'obra de Freud i rígids vetlladors de l'ortodòxia fundacional) per corretgir aquesta greu confusió. L'importància i absoluta conveniència de distingir el diferent significat dels dos mots, és juntament destacada en el diccionari de Laplanche i Pontalis (op. cit., pàg.198): "L'elecció del mot instint com equivalent de Trieb no és només una inexactitud de traducció; a més ofereix el perill d'introduir una confusió entre la teoria freudiana de les pulsions i les concepcions psicològiques de l'intint animal i d'ofuscar l'originalitat de la concepció freudiana, en especial la tesi del caracter relativament indeterminat de l'empeny motivant, els conceptes de contingència d'objecte i de la variabilitat dels fins".

27

Encara que -com veurem tot seguit- acabarem identificant pulsio amb energia (força o energia pulsional) i, per tant, reduint-la a una força física, Freud no deixa pas cap dubte sobre el caràcter metapsicològic d'aquest concepte en afirmar, tan tardanament com l'any 1932, que : "La teoria de les pulsions és, per dir-ho així, la nostra mitologia. Les pulsions són éssers mítics, grandiosos en la seva indeterminació"⁴

Característiques metapsicològiques de la pulsio.

En el definitiu model freudià (el model topològic), la pulsio metapsicològica es caracteritza per la seva font, el seu fi i el seu objecte.

1) La font de la pulsio és el soma, el cos viu. L'energia pulsional és, doncs, energia somàtica. "L'estat d'excitació o tensió corporal constitueix la font de l'energia pulsional"⁵, especifica Freud.

2) El fi de la pulsio va dirigit a "suprimir l'estat de tensió que regna en la font pulsional"⁶, conseqüència de l'acumulació d'energia en el soma, i "impedir

⁴ Freud, S.: .: Nuevas lecciones introductorias al psicoanálisis, O.C., vol. 18, ensayo CLXVI (1932), Ed. Orbis, Barna., 1988.

⁵ FREUD, S.: Tres ensayos sobre la teoria sexual (1905), O.C. vol. , ensayo,

⁶ Cfr. LAPLANCHE i PONTALLIS, o.c., p. 324.

l'estancament d'aquestes energies i mantenir, el més baix possible, la quantitat total de tensió a que està exposat"⁷
(el cos).

3) Per tal de descarregar-se d'aquest excés d'energia acumulada, l'organisme (el subjecte) necessita un objecte (objecte de la pulsíó), "en el qual la pulsíó pot aconseguir el seu fi" (descarregar-hi, abocar-hi aquest excés d'energia). Aquest objecte és - a diferència del que s'esdevé amb les pautes de conducta instintiva⁸ - relativament o ampliament inespecífic o variable.

En resum: així entesa, la pulsíó primigènia pot definir-se com aquella energia que, provinent del soma, s'acumula en ell i cerca de descarregar-se en un objecte.

L'energia pulsional.

¿De quina mena d'energia està parlant Freud?

Per acostar-nos a la resposta hem de fer una -ni que sigui

⁷ FREUD, S. : Psicoanàlisis, 1926.

⁸ El component exterior del sistema o estímul desencadenador és, en el sistema biològic instintiu, manifestament específic. Un clar i gàfic exemple de l'especificitat dels estímuls desencadenadors el trobem en la conducta alimentícia de les cries de gavià argentat. Només la taca vermella en el pic d'una gavina adulta desencadena la pauta instintiva, en la cria, de picotejar-la i aquest picoteix, pel seu torn, desencadena la conducta regurgitadora (cfr. JUBERT, J. DOMINGO, M. i DOMENECH, M.A.: De nadó a company, AAPSA/Rosa Sensat, Barna., 1988, p. 60)

molt breu- revisió de les conceptualitzacions referents al principi o energia vitals, vigents i circulants abans i durant l'època que cristalitzen en l'intelecte del jove Freud els paràmetres bàsics que configuraran la seva ficció teòrica. Per aquest objectiu, en absolut hem d'oblidar que l'infant i el jove Freud foren lectors de la Torà (el Pentateuc de la Bíblia hebrea), tot primer, i del Talmud (llibre de comentaris), després'. Però, a més a més de trobar-se envoltat d'un ambient familiar judaic, el jove Freud assistia també a un expansiu científicisme crític en els medis acadèmics que comença a freqüentar.

En els textos religiosos pot exhumar, Freud, l'influència exercida de forma exclusiva, al llarg dels primers quinze segles de la nostra era, a occident, per la lectura tendenciosa o parcial de només unes determinades seqüències del relat complex i contradictori inclòs en el Llibre del Gènesi i que presideix, afectant tant a jueus com a cristians, tota interpretació sobre els orígens dels humans i del seu psiquisme. Prioritzant l'acte secundari de bufar en el nas de l'humà de fons l'alé de vida

' Encara que Freud no va pas ser educat en un rigid i ortodoxe clima jueu, com ell mateix reconeix: "La meva profunda dedicació als escrits bíblics (iniciada quasi en el moment que vaig aprendre l'art de la lectura) va tenir, tal com ho vaig reconèixer molt després, un perllongat efecte en la línia dels meus interessos" (S. FREUD, 1925, pàg. 2762). El text emprat pel jove Freud foren, ben probablement, de la traducció alemanca de la Bíblia dels germans Philippon (citada a La interpretación de los sueños (1900), pàg. 699 i p. 313), usada pel seu pare, i de la també en traducció alemanca de Jacob Auerbach, utilitzada en les classes de religió, amb el professor Hammerschlag en el Real Gymnasium de Leopoldstadt. Cfr. Gimenez Segura, M.C.: Judaismo, psicoanálisis y sexualidad femenina, Ed. Anthropos, Barna., 1991, pàgs. 87-138.

(i no pas el fundacional de moldejar un cos), les facultats que avui nomenem psíquiques o mentals han estat tradicionalment considerades inequívokes i exclusives propietats de l'ànima insuflada. Els humans, en essència, no erem pas cossos animats, sinó basicament ànimes encarnades⁶, éssent el cos no res més que una residència transitòria i mortal d'una ànima immortal. Es tracta de l'ànima platònica, però també de l'ànima aristotèlica i escolàstica, "forma substancial", determinant del ser real i principi del creixement dels éssers en la natura⁷. Éssent de procedència divina, és l'ànima encarnada la que assegura l'accés a la veritat (al saber o coneixement, entés com "percepció" per part de l'ànima). No cal, per tant, la ciència. La fé és suficient. Sabiduria (sota l'aparença de filosofia) és sinonim de revelació. Teologia i filosofia (i dins d'ella psicologia) constitueixen una unitat.

Al mateix temps, per un altra costat, el jove Freud viu també inmers en l'intent de donar un llustre o aparença científica a la concepció que l'occident cristià vol conferir a l'idea platònica, adoptada pel cristianisme paulí, de l'origen i natura de l'ànima humana. Hem referixat a la doctrina "vitalista", ja fermament arrelada a la fi de l'edat mitja. Segons el "vitalisme", la diferència entre el vivent i el no vivent (inanimat o carent d'ànima) és deguda a un peculiar principi constitutiu i operatiu: el "principi vital" o "força

⁶ La rica iconografia medieval, amb ànimes (petits homunculs) abandonant, per la boca (expirar), el cos mort, il·lustra prou bé aquesta arreladíssima convicció.

⁷ Cfr. SUAREZ, F.: *Disputatines Metaphysicae*, 15, 6,2.

vital" . Des de Paracels (1493-1541) al positivisme (Compte, 1798-1857), malgrat la pretensió de que el "vitalisme" era un concepte científic, aquesta única energia o força que explica la vida és axiomàticament considerada impossible d'ésser compresa i descrita per mitjà de l'intel·lecte humà o per via experimental i irreductible, doncs, a qualsevol altra realitat còsmica. Aquesta propietat vital, radicada en la matèria vivificada, més es fonamenta en un inamovible i inquestionable principi teològic: fou creada per Déu "ab initio". En conseqüència, gaire bé res -en aquest terreny- diferenciava les mentalitats jueves i cristianes, que impregnen el medi cultural vienes on Freud realitza els seus estudis secundaris.

Mantenir, en el decurs de la segona meitat del segle XIX, aquest rígid apriorisme, hauria representat renunciar a aplicar al principi vital els esquemes i procediments de la metodologia científica (nascuda ja en el canvi de l'edat mitja a la modernitat). Per la ciència moderna, el sensible (el percebut) no és pas manifestació directa de la veritat; la realitat és només una aparença, certament sensible, de les coses. En conseqüència, en l'àmbit del coneixement, es passa d'una posició passiva, receptiva (contemplativa) a una posició activa, deductiva, qüestionadora i experimental dels fets i fenòmens que constitueixen la realitat inaccessible . És a dir: per tal de superar aquella aparença, i penetrar en l'intimitat de la realitat, l'utilització de la raó passa a ser l'únic instrument. Els pioners d'aquest procedir són Galileu (1564-1642), Tycho Brahe (1546-1601) i Kepler (1571-1630), que, en donar les raons

matemàtiques de l'ordre de l'univers, inauguren la ciència moderna. L'últim terreny trepitjat per aquesta ciència fou, però, el que pertanyia a l'esència de l'humà.

En el terreny que ens ocupa, l'adaptació als nous temps comportà procedir a reduir l'"energia vital" a alguna o varies de les forces físiques que van siguent identificades en la natura (mecànica, tèrmica, elèctrica, magnètica o química). Haver-ho fet abans hauria estat impensable o, simplement, herètic. A partir d'ara, però, l'esforç dels científics (no pas dels filòsofs i, per tant, tampoc dels psicòlegs) es centra en superar l'aparença i penetrar en la realitat material, reduint-la als seus components més petits i imperceptibles i descobrir-ne les lleis que els regulen.

Aquest clima científic és el que precedeix l'entrada en l'àmbit universitari del jove Freud, el qual només tenia tres anys d'edat quan el resident de Down, Charles Darwin (1809-1882), publicava el seu *Origen de les espècies* (1859). Preludiant igualment l'univers intel·lectual, racional i científic, dins del que Freud havia de formar-se, només un any més tard de la trascendental comunicació de Darwin i Wallace (1832-1893), l'any 1860, Theodor Gustav Fechner (1801-1887) publicava *Elements de psicofísica*, un tractat entorn de les relacions quantitatives existents entre el món físic i l'organisme viu (en concret de "les relacions funcionals entre el cos i la ment"). Naixia la psicofisiologia, amb la clara pretensió de que la ment (i, per extensió, la vida) podien "estudiar-se científicament i medir-se

quantitativament". Així doncs, trencats els vell i rígids esquemes creacionistes, s'obria a un intel·lecte despert i inquisitiu, com el de Freud, un ampli món de possibilitats.

Als nascuts i educats en qualsevol moment del segle XX, s'ens fa certament difícil d'adonar-nos de l'extraordinària mutació i revolució intel·lectual que aquests plantejaments van significar. Efectivament: després de Darwin i Fechner, els éssers humans ja no només no estem separats de la resta del regne animal (pel fet de la pretensió de posseir una ànima immortal), sinó que, a més, estem legitimats i progresivament capacitats per estudiar i identificar aquella pretesament irreductible energia vital. Per això, fent ús d'aquesta recent conquerida capacitat, a la meitat d'aquell mateix segle XIX, Herman von Helmholtz (1821-1894), formula el principi de conservació de l'energia. D'acord amb aquest principi, l'energia (que és també quantitat, com la masa) pot transformar-se, però no pas ésser destruïda. Neix la termodinàmica i, amb ella, el nostre actual món tecnològic. Però no pas només això: canviava, també, el concepte de la vida i de la ment humana¹.

Ernts Wilhelm von Brücke (1819-1892), a l'any 1874 (el mateix any que un jove Freud, de 19 anys d'edat, asisteix als

¹ Al'any 1854 tingué lloc a Viena una peculiar reunió. Els seus integrants foren: el citat Hekmholtz, Dubois-Reymont, Ludwig i Brücke. D'aquesta reunió en nasqué un manifest, conegut en la història de la ciència com "la conjura fisicalista". Els signants d'aquest manifest es comprometien a dedicar la seva vida i respectives tasques professionals a l'objectiu de combatre el vitalisme. Havia de demostrar-se (i ho aconseguiren) que "en l'organisme (viu) no hi han més forces actives que les forces fisico-químiques".

seus cursos sobre "La fisiologia de la veu i el llenguatge" i a les "Conferències sobre fisiologia"), publica el llibre fundador de la fisiologia dinàmica: "Lliçons de fisiologia". En ell hi formula la radical afirmació de que els organismes vius, incluit els humans, són un sistema d'energia que obeeix "a les mateixes lleis físiques que regulen la bombolla de sabó i el moviment dels planetes".

Només vint anys més tard, Freud, que ha viscut en posició privilegiada el naixement de la fisiologia dinàmica, crea la psicologia dinàmica. Mentre la física dinàmica s'ocupa de l'estudi de la mecànica dels cosos en moviment (enfront de física estàtica que s'ocupa dels cosos en repòs) i la fisiologia dinàmica té per objecte d'estudi no pas el cos anatòmic o cadaver sino el cos viu o "corporalitat"¹⁰, pel seu torn la psicologia dinàmica aspira a identificar les lleis que regulen i presideixen aquesta parcela del funcionament d'un cos viu que és el psiquisme humà.

Dins d'aquest contexte conceptual, l'energia pulsional, que "constitueix el fonament de l'aparell psíquic", no és res més que energia somàtica, orgànica, que es reflecteix en el sistema nerviós i adquireix l'atribut d'energia psíquica. Energia psíquica: un "concepte límit entre el somàtic i el psíquic" o "el representant (o delegació) enviat pel soma al psíquic".

⁹ Cf. HALL, C.S.: Compendio de psicología freudiana, Paidós, Barna., 1984, p. 15.

¹⁰ Cfr. LOPEZ IBOR, J.J.: La angustia vital, Paz Montalbo, Madrid, 1968 (1950).

Però, Freud, a més -com tindrem ocasió d'aprofundir més endavant-, assignà un caracter "sexual" a aquesta energia somàtica (sexual trieb o pulsio sexual, l'anomenà). I batejà amb el nom de líbido al seu representant psíquic ("la qual manifestació dinàmica en la vida psíquica pot denominar-se libido"¹¹). Aquesta ha estat, sense cap dubte, una de les conceptualitzacions més escandaloses i debatudes de les aportades per Freud. Precisament perquè s'ha fet una traducció i ús exclusivament literals de la terminologia emprada per Freud i els seus deixebles. Sexual és, en canvi, aquí i de moment, no res més que sinònim de dador de plaer o benestar. Plaer produït per la descàrrega de l'acumul d'energia; desplaer provocat per l'excés d'energia no alliberada. Res a veure, per tant, encara, amb el plaer derivat de l'estimulació de les àrees genitals, tal com va mal interpretar-se (no atenent al caracter metafòric de tota la metapsicologia freudiana).

Prescindint, de moment, d'aquesta valoració metapsicològica o sexual de l'energia psíquica, és de rigor fer aquí una avaluació actualitzada de l'audaç conceptualització freudiana del psiquisme com una energia somàtica, comparant-la amb les hipòtesis de la física actual. La física moderna ens ha imposat la idea, demostrant-lo, de que no existeix cap diferència de natura entre matèria i energia: la matèria és, en essència, no res més que una forma particular d'energia (i a l'inrevés); entre matèria i energia té lloc un intercanvi o transformació mutua, continuada i reversible. En aquest sentit, la formulació de

¹¹ FREUD, S.: 1923.

Freud, de que el psiquisme és l'energia del soma reflectida en el sistema nerviós, pot contemplar-se avui com un normatiu i reguros principi físic (tot i que va propugnar-se com d'exclusiva filiació metapsicològica).

L'Alló.

En la contrucció (invenció) metapsicològica de Freud, l'energia no només té una **dinàmica** (flueix i es transforma) i una **economia** (s'inverteix en descàrrega, generadora de plaer), sinó que també té una **tòpica** (ocupa un lloc o estància diferenciada). Aquest hipotètic (imaginari) reservori mental ocupat per l'energia pulsional -en el metapsicològic aparell **psíquic**- és anomenat per Freud l'Alló.

"En un principi (del psiquisme) tot és Alló".

L'Alló és la regió de l'aparell psíquic on s'asenta (on resideix) el representant de l'energia pulsional somàtica i no pas, simplement o directament, aquesta mateixa energia. De fet, en "entrar" en l'Alló, l'energia pulsional somàtica o bé experimenta alguna transformació qualitativa o només una modalitat previa d'aquesta energia pulsional és la que s'instala en l'Alló. Es tracta, doncs, d'una estància que només admet a tramit un determinat tipus d'energia. Per aquest motiu, Freud, anomena a aquest sistema o subestructura de l'aparell psíquic (l'Allò), "organització", "província" i, sobretot, "instància" (Instanz). Aquesta última denominació és la que més s'ha

generalitzat. Vol evocar la funció del tribunals de justica (de 1ª instància, de 2ª instància,...) que de forma selectiva s'ocupen de donar tràmit només a un determinat i selectiu tipus de delictes o de impugnacions. Així entés, doncs, l'Alló seria quelcom com una estància instanciadora.

Per tal de cercar les arrels o antecedents que conduïren a Freud a proposar aquestes conceptualitzacions metapsicològiques i estructurals, hem de recordar que a més de ser diexeble de Brücke, treballà durant quasi 3 anys (maig 1883- octubre 1885) en el laboratori de Theodor Meynert (1833-1992). L'influència que aquest director del primer Institut de Psiquiatria de Viena exercí sobre Freud, escapa a l'objectiu d'aquest llibre. Però ha de destacar-se que una de les hipòtesis més característiques d'aquest autor fou, precisament, el connexionisme (precursor del neuronisme de Ramón y Cajal) i el rebuig de la noció d'instint pel que fa referència al psiquisme humà. Parteix, per tant, de la consideració que, "al inici", el cervell és una vertadera "tàbula rasa", sobre la que s'inscriurant, al llarg de la vida, "les emprentes de totes les sensacions que allà deixen la seva impressió i dels seus lligams sincrònics i succesius"¹². El jove Freud, doncs, seguint a Meynert, és un empirista (com Loke i Hume). Aquesta era una posició teòrica relativament comuna (o no pas exeptional) a la fi del segle XIX i, per tant, gens original de Freud. El geni de Freud consistí en començar a guixar a la

¹² Si bé no fa cap menció que les connexions es formïn al llarg del desenvolupament (fet que va passar de manifest Ramón y Cajal l'any 1888). Per Meyner només tracta d'emprentes inscrites sobre el teixit nervios.

pisarra, en blanc, de la ment. El guix que fa servir Freud -un humanista que ha renunciat a la biologia- és, com hem vist, el de la física. Per tant, a la pisarra en blanc de la ment d'un nadó, hi escriu: "la pulsio primigenia és energia". I a continuació: "l'Allò és el reservori de la pulsio". Per fi, només li cal, a Freud, encara, donar un pas més: assignar, com ja ha estat apuntat, un caracter sexual a aquesta energia que dinamitza l'aparell psíquic (teoria de la líbido). I ja tenim, breument formulat, el principi fundacional del psiquisme humà. A partir d'aquest punt d'arrencada, el treball de Freud (el que ell anomenà "la meua vida") consistí en "un sol objectiu o meta: inferir o endevinar com està construït l'aparell mental i quines forces interaccionen i es contrarresten amb ell"¹³.

Característiques de l'Allò pulsional primigenit.

El primer atribut que Freud concedí a la pulsio primigenia psíquica és el de la seva font somàtica i, per tant, el seu determinisme genètic. D'acord amb la reformulació de Winnicott, un nadó no poseeix cap "psíquic" sinó, només, un "soma" amb un reguitzell de concretes pre-programacions ("només és de la no existència que l'existència pot començar" i "el nadó no comença pas com una persona").

Pel fet d'ésser primigenia, la pulsio és l'única força que, en acumular-se, empeny a un nadó a moures i emetre senyals (com,

¹³ FREUD, S.: .

per exemple, el plor). Éssent molt probable que, com escriu Lewis, en un inici "la vida interna d'un petit nodriçó consisteix, exclusivament, en sentir necessitats" i en cercar activament, amb els escasos mitjans de que disposa, la seva satisfacció.

L'experiència d'omnipotència (el pubt de vista de l'infant).

Des del punt de vista de l'infant, podem inferir que la creixent tensió de necessitats el porta a la búsqueda de satisfacció. Per tal de simplificar el curs expositiu, reduiré la necessitat a la gana. Normalment (és a dir: habitualment), quan un nadó té gana, plora (manifesta displaer) i un objecte preadaptat fa la seva aparició, li sumistra llet i calma el seu malestar. L'infant no en sap pas res de l'existència d'un món exterior, real (no en té cap experiència ni cap coneixement de l'existència d'un altre, mare o objecte que satisfà la seva necessitat). En absolut sap que "en aquest moment es presenta la mare -escriu Winnicott- oferint-li el seu pit" (o la tetina). Desvalgut perceptivament, no el labora pas cap refex central de la realitat aferent i, per tant, no té cap noció de l'existència, fora d'ell d'un objecte total alimentador, objectiu. Hi ha només un objecte parcial (el pit o tetina). Però, a més, aquest objecte parcial, que apareix lligat a la necessitat i que dona satisfacció o plaer, és exclusivament un objecte subjectiu ("creat en el moment que és trobat", segons feliç expressió de Winnicot). Cada vegada que torna a apareixer la necessitat, es repeteix el mateix fenòmen. Per explicar metafòricament el que succeeix en l'esboç

d'aparell psíquic, on es produeix aquesta successió d'experiències de malestar i de satisfacció, Freud va imaginar que el petit nodriçó viu una completa convicció, alucinatòria, d'omnipotència (experiència d'omnipotència). Si realment poguer dir-se alguna cosa, podem inferir que el discurs del pensament de l'infant seria així: "cada vegada que tinc gana (cada vegada que tinc una necessitat i la manifesto amb desplaer, com el plor), jo mateix faig apareixer un objecte en el qual la meva necessitat (descàrrega d'excés d'energia pulsional acumulada) troba el seu fi; per tant: jo soc omnipotent, doncs jo creo l'objecte de les meves pulsions. Winnicot ho expresa amb contundència: "el nodriçó s'alimenta d'un pit que és part d'ell". Però, no es tracta pas de cap convicció de possessió de poders màgics per part de l'infant; es tracta, pura i simplement, d'una evidència, l'única possible, des de la seva subjectiva i limitada experiència: ell, el nodriçó, té la facultat de crear l'objecte que satisfà la seva necessitat perquè aquest objecte i ell, en la limitació de la seva capacitat de procesament de l'informació i experiència, són el mateix.

Aquesta etapa correspon al que Freud (1914) qualificà d'estat de "narcisisme primari" (i que ha rebut nombroses d'altres denominacions: estat d'indiferenciació o de no integració primària de Winnicott, estadi anobjectal de Spitz, estadi indiferenciat de Hartmann, estat d'autisme primari normal de Mhaler, estat de solipsisme post-natal normal d'Anthony, etapa pre-narcisista o estat d'autosensualitat de Tustin). Per Winnicott, aquest estat, aparentment o paradoxicament "autonom",

des del "punt de vista" de l'infant, ve caracteritzat per la més total indefensió o "dependència absoluta" (mantien) del conreus maternals, amb els que forma una unitat.

Així doncs, en el nucli de l'Allò, genèticament donat, és produeixem aquets primers reflexs psíquics adquirits o experiències intrapsíquiques, que nosaltres només podem descriure de forma novelada o fantasiosa. La limitada capacitat de tractament central de l'informació que exhibeix el cervell d'un infant dels tres primers mesos de vida extrauterina, ens obliga a no atribuir-li capacitats perceptives (síntesis unimodals biuníviques) ni, molt menys encara, cognitives (síntesis polimodals). Globalment considerat, un nodrissó de menys de tres mesos d'edat, obté de la realitat interoceptiva i exteroceptiva només un reflex psíquic doblement fragmentat (en el sentit de que copsa exclusivament trets aïllats de la realitat aferent, donat lloc a un reflex psíquic sensorial o anàlisi unimodal, i de que els diferents reflexes psíquics així obtinguts es mantenen independents entre sí o simplement juxtaposats, tot i donar-se simultaniament i ser produïts per un mateix objecte). Des d'aquesta acotació neuropsicològica, podem coincidir amb la consideració psicoanalítica de Tustin (1981) que infereix que, l'infant d'aquest estadi evolutiu incial, "pot viures psíquicament tot enter com una boca, un sector de l'aparell digestiu o una mà".

Degut a totes aquestes característiques, no podem pas considerat l'entremat d'aquest estat com un vertadera estructura

hky

psíquica complexe; els seus components són, encara, evidentment elementals: pulsíó i "creació" d'un objecte parcial (sorgir al entrar en superposició amb el medi, més que no pas amb real interacció amb ell). Resulta pertinent, per tant, referirnos a aquest moment i estat evolutiu qualificant-lo de **pre-estructura psíquica** (Lang,1978) o un **psiquisme incipient** (Bleichmar, 1984).

Relació amb l'objecte parcial (el punt de vista de l'adult).

El punt de vista de l'adult i, en concret, de la mare nodridora, no fou considerat per Freud sinó força tardanament (a la dècada dels 1920). Fins aquell moment, la principal atenció d'aquest autor, referent a la constitució de l'aparell psíquic, estava centrada en el paper de la figura del pare i en l'entremat del complex d'Edip. La mare era només conceptualitzada com l'objecte del desig "sexual" de l'infant ("objecte en el que o mntjantçat el qual la pulsíó busca el seu fí"). Sota l'influència d'un bon nombre de deixebles, Freud començà a dedicar atenció a les fases pre-edípiques del desenvolupament de l'aparell psíquic. La relació objectal establerta amb una mare nodridora, passà a ocupar un destacat predicament en la teoria psicoanalítica. A partir de la dècada dels 50, la consideració d'una diada interaccional bàsica (mare-fill) i les peculiaritats del conreu o manera de tenir cura d'un infant, ocupen practicament tot el panorama psicoanalític referent a les edats infantils i inspiren a un bon nombre d'altres disciplines que, com l'etologia i la psicologia evolutiva, també busquen dil·luminar la "zona fosca"

dels orígens del psiquisme i de l'estructuració de la personalitat humana.

Inicialment, doncs, una mare suficientment bona (un medi ambient efectiu) proporcionarà no sols a l'infant la possibilitat de crear el primer objecte subjectiu, en facilitar-li la seva trobada, sino que a més permetrà que l'infant s'hen senti creador. Winnicott ho ha descrit amb tota precisió de detalls: "Quan un nadó es troba amb una creixent tensió de necessitat, al principi, no es pot pas dir que sàpiga quin objecte il·lusori ha de crear. En aquest moment es presenta la mare. En la forma corrent li ofereix el seu pit i la seva ànsia potencial d'alimentar-lo. (...) Hi ha una superposició entre el que la mare proporciona i el que el nodriçó pot concebre al respecte. Per l'observador, el nodriçó percep que la mare li presenta, però això no és tot. (...) No hi ha intercanvi entre ell i la mare. En termes psicològics el nodriçó s'alimenta d'un pit que és part d'ell i la mare dona llet a un bebe que forma part d'ella. En psicologia l'idea d'intercanvi es basa en una ilusió del psicòleg".

Cap. 2.

EL NAIXEMENT DEL JO.

De no mediar el que, en feliç formulació de Winnicot, és qualificat com una "mare suficientment bona" (és a dir: una mare no perfecta), susceptible de desilusionar transitoriament a l'infant i de fer-lo sortir de la seva pretessa omnipotència, l'estabilitat i permanència d'aquest paradís narcisista conduiria a la mort o, almenys, al no naixement de la vida psíquica propiament dita. La mare, en defraudar o frustrar, incompletament, situa a l'infant -dotat ja d'una creixent estructura neuronal, susceptible de realitzar un procesament central de l'informació aferent- en l'obligació i necessitat de començar a plantajar-se l'existència d'un no-mi, d'un objecte (parcial) exterior, vertader procurador de satisfacció. Gràcies a aquesta experiència i subseqüent emergència, la vivència en només un Alló omnipotent es trenca. De l'unicitat i simplicitat es passa al inici d'una evident multiplicitat i complexitat en l'estructura de l'aparell psíquic.

¿Quin mecanisme, però, facilita i condueix a aquesta transformació?

La repressió primària.

La troballa d'una explicació mítica que relatés el pas d'una pre-estructura simple (formada només per l'Alló) a una estructura

complexe de l'aparell psíquic (formada per més d'una estància/instància), constitueix un dels exemples que caracteritzen el geni imagitiu de Freud.

Cal no oblidar, però, que Freud construí els seus models de l'aparell psíquic no pas procedint de la forma com ara ho estem fent, progressiva i linealment, des de l'infant a l'adult; procedí, precisament, a l'inrevés: de l'adult a l'infant, retrospectivament. En el model de funcionament de l'aparell psíquic adult, Freud va inferir que es produïa un essencial procés de repressió en el record o evocació d'aquelles experiències considerades traumàtiques, alhora que també es produïa un fre a les demandes excessives i intolerables de l'Allò. Aquest procés és, precisament, el que tindria lloc per l'efecte de l'oposició de les defenses del Jo i de les censures del supra-Jo.

Però ¿que succeeix, en els primers graons constitutius de l'aparell psíquic, quan només hi ha l'Allò, i quan un excés d'energia pulsional no pot satisfer-se? Trobar resposta a aquesta pregunta, portà a Freud a postular o considerar l'existència d'un hipotètic moviment psíquic defensiu, al que anomenà repressió primària¹ o originària, genèticament donada.

En tota la metapsicologia freudiana, ens trobem davant d'un mecanisme primari del funcionament de l'aparell psíquic quan l'energia psíquica pot fluir de forma lliure cap a la seva

¹ Cf. FREUD, S.: *Metapsicologia*, 1915 i BLEICHMAR, S.: *En los orígenes del sujeto psíquico*, Amorrortu ed., Buenos Aires, 1986, pàg. 20.

descàrrega de forma directa i ràpida, obeint exclusivament al principi del plaer i sense les trabes, frens o filtres que li imposaran, més endavant, les altres estructures (estàncies) complexes de l'aparell psíquic (com el Jo i, molt més tard, el supra-Jo), obligant-la a adaptar-se al principi de realitat. En aquestes condicions i circumstàncies, quan l'imperiós estimul endogen pulsional es troba amb algun impediment exògen que li bloqueja la plena i immediata satisfacció (perquè, per exemple, la mare no és allà, en aquell moment o ha d'interrompre la seva funció abans d'haver-se aconseguit l'objectiu), l'energia retinguda (no descarregada sobre l'objecte) retorna, segons Freud, sobre si mateixa, acantonant-se de nou en l'Allò (o repressió en l'inconscient, segons el model de la primera tòpica).

Al llarg dels tres primers mesos de vida, doncs, (de forma semblant al que succeïa amb els pacients adults, que sota l'influx de prohibicions inconscient o concients reprimien la satisfacció de demandes de plaer), Freud imaginà que en l'infant també s'acantonaria (reprimint-la) l'excés d'energia pulsional insatisfeta. En el cas del nodriçó, aquest acatonament no es pot pas produir per efecte d'una prohibició procedent d'una instància intrapsíquica encara inexistente. En conseqüència, Freud imaginà que l'encarregat de la repressió seria un suposat mecanisme innant, l'objectiu i efecte del qual és el de posar fre a l'insaciabilitat de les pulsions primàries i permetre de superar la manifestament desadaptativa vivència d'omnipotència (motiu pel qual, precisament, hauria estat seleccionat al llarg de

l'evolució). A aquest mecanisme imat, suposat per Freud, és el
que anomenem reflexió primària.
~~Per tal de comprendre aquest mecanisme, cal que s'observi el~~

Imaginem-nos a un petit nodriçó acostumat a trobar satisfetes amb prontitud les seves necessitats: quan té gana i plora apareix el pit (un pit que forma part d'ell o, almenys, de la seva necessitat). Idefectiblement, però, -com en la pràctica és ineludible, necessari i imprescindible- el pit alletador no sempre es presenta o, present, només el satisfà parcialment, de forma incompleta. ¿Que fer amb l'excés d'energia pulsional que queda insatisfeta? ¿Que s'en deriva de l'experiència, certament quotidiana i innegable, de frustració del seu sentiment d'omnipotència? Segons Freud, succeiria que, simplement, es produiria un clivatge o escisió en la pre-estructura de l'aparell psíquic, fins ara unitari o indiferenciat (format només per l'estància de l'Allò). El resultat d'aquest esdeveniment mític (semblant a la separació de "la llum i la foscor" o de "les aigües i el firmament"²), seria la formació de dues diferents instàncies/estàncies: l'Allò inicial (instància inconscient), per un costat, i l'esboç d'un pre-Jo o nucli del Jo (instància preconscious-conscient). A l'estància de l'Allò hi retornaria, reprimida, l'energia sobrant, no satisfeta; en el nucli del Jo s'hi ubicaria l'experiència de frustració, amb els seus correlats emocionals (ja que encara no perceptis ni cognitius) d'irritació i de desplaer, de consciència de manca, però, en definitiva, d'evidència de l'existència d'una realitat exterior, notablement més poderosa que la suposada omnipotència. Tot aixó, és clar, gràcies al "joc recíproc i conjunt" que mantenen les necessitats

² Gènesi 1, 1-8.

del nodrissó i els gomboldaments maternals, caracteritzats aquests darrers per la necessària alternància d'efectives satisfaccions (obeint a l'exigent principi de plaer) i de dilacions o frustracions parcials (que desilusionen la convicció d'omnipotència, confrontant-lo amb el principi de realitat)³.

El pre-Jo i l'esboç de l'altre.

"La frustració crea el Jo". És a dir: l'experiència de frustració me fa saber que hi ha un mi o pre-Jo (deslliurat, per fi, de l'anterior omnipotència) i que hi ha un "quelcom" a fora, una realitat exterior i relativament independent d'aquest mi. És així com als 3 mesos d'edat, aproximadament, comença a esvair-se la primera superposició o coincidència quasi absoluta, indestriable, entre el nodrissó i la seva mare (o els gomboldaments oferts). S'inaugura, a partir d'aquest moment, un

³ La teoria de la repressió és, realment, la tesi nuclear de la doctrina psicoanalítica, en un doble sentit: pel que fa a la repressió primària, perquè és la causa originària del psiquisme complex; pel que fa a la repressió secundària perquè és la causa del símptoma clínic.

En la dinàmica del subjecte adult, segons Freud, el símptoma clínic vindrà sempre determinat per efecte d'una sobredeterminació causal (incidència de múltiples i successives experiències traumàtiques, algunes d'elles potser aparentment intrascendents, donat lloc a mecanismes de repressió). En el cas d'una neurosis histèrica, per exemple, l'energia reprimida -i que no pot accedir a la consciència i d'aquí, si cal, a l'acte- és desviada cap a una inervació somàtica, donant lloc -en ésser reactivada, a causa d'una sèrie d'associacions que enllaçen amb el nucli patògen originalment reprimint- a símptomes de conversió somàtica. En la neurosis obsesiva, en canvi, es produirà una dissociació entre l'afecte i la representació conscient, desplaçant aquesta a una temàtica (o objecte, en el cas de la clínica compulsiva) diferent de la reprimida.

esboç de relació objectal, interpersonal o inter-subjectiva. Coincideix, necessàriament, amb el desplegament neocortical i, amb ell, amb el desenvolupament de les competències perceptives de l'infant (pas de la sensació a la percepció). La resposta de somriure al·loplàstic i de gatgeig⁴ davant d'un rostre humà qualsevol (no pas específicament el de la mare) o del mogueró o tetina, objectiva aquesta facultat del recent aparegut pre-Jo infantil. Per primera vegada, amb aquest indicador, l'infant ens patentitza la seva capacitat de discernir l'altre (un quasi objecte exterior autèntic i diferenciat, tot i que parcial). Perquè, ara, quan l'infant -carregat de necessitat- no troba l'objecte (on satisfer l'energia pulsional acumulada), tampoc el crea o el fa apareixer a l'exterior (confonent el que és simple coincidència amb omnipotència). Ara, a més de la seva resposta d'irritació, d'inquietud, de protesta, de demanda de l'objecte, d'exigència de la seva presentació, l'infant es veu obligat, i es troba facultat, per evocar mnèsicament un esboç de record de l'objecte parcial extern en forma d'objecte intern (igualmente parcial). Aquest objecte intern, reflex o representació d'un objecte extern, pot ésser evocat o suscitat (no pas creat), només, però, a partir de l'experiència prèvia de relació amb un vertader objecte extern, vivenciat com real o autènticament

⁴ Entre les dotze setmanes i el quart mes de vida, el nodriçó humà, exposat a un rostre expressiu i emissor de sons, sol respondre amb un somriure (al·loplàstic o dirigit a una altra persona, en contraposició al denominat autoplàstic de l'etapa precedent) i amb l'emissió de sons que ja no tene cap relació amb activitats fisiològiques (plor, deglució,...) i que ni acústicament ni motoricament són sons de la parla, encara que espectogràficament ja és possible d'assimilar-los a sons vocàlics o consonàntics (gatgeig). Cf. JUBERT, J. i COROMINA, P.: "Els primers sons s'eduquen", *In-fàn-cia*, 11, 12-17, 1983.

exterior a mi. Per tant, quan hi ha un objecte real (és a dir un altre) és perquè aquest s'ha reflexat en una imatge mental i no pas, com succeeix en l'etapa anterior o d'omnipotència, en la qual la necessitat es troba satisfeta per una fantasejada auto-producció de la mateixa satisfacció i que apareix en el mateix moment en que, de fet, incideix. L'aparició del subjecte és, doncs, sinònim de la constitució del pre-Jo o d'una estància on reflexar i procesar els fenòmens de la realitat exterior com un fet independent de l'Allò i del mateix pre-Jo on es reflexen.

La repressió secundària.

En descriure l'ontogenia dels mecanismes de defensa del Jo, Anna Freud va establir de forma ben clara i taxativa que és impossible de parlar de repressió propiament dita (dinàmica o secundària) quan l'Allò i el Jo encara no s'han diferenciat. Una conclusió absolutament lògica si definim repressió per "rebuig d'una representació i/o d'un afecte fora del Jo conscient"⁵.
^{Pertant} essent la representació -o evocació mnèsica d'una percepció- i l'afecte -o correlat emotiu lligat a tota experiència relacional que va més enllà d'una pura manifestació ^{mn}instintiva- inequívocues funcions del Jo.

Aquesta repressió secundària d'un o dels dos components d'una experiència relacional (representació o diposit mnèsic i

⁵ Cf. GOLSE, B.: El desarrollo afectivo e intelctual del niño, Masson, Barna, 1987, pàg. 42.

"quantum d'afecte" associat), constitueix el fonament patogènic de les neurosis, tal com Freud les va conceptualitzar. Així mateix, fer de nou conscients i re-lligats aquets dos components, esdevé la base de la cura analítica, tal com la va descriure, ^{També,} Freud en **Estudis sobre la histèria**.

Al costat de la relativament contundent claretat expositiva dels mecanismes etiopatogènics i del pretés resultat del mètode psicoanalític, el relat mític de l'ontogenia de la repressió secundària ^{resulta, en l'literatura psicoanalítica,} és ampliament imprecís. A grans trets, podem resumir dient que la doctrina psicoanalítica suposa que en produir-se un aconteixement frustador o traumàtic, el Jo provocarà una repressió del seu record i/o del seu afecte acompanyant. Quan, mes endavant, aquest aconteixement traumàtic anterior és evocat per una associació, aquesta evocació, per efecte de la repressió, serà manifestament deformada o re- viscuda sense la intensitat de la càrrega emotiva intensa que hi anava associada⁶.

El concepte de càrrega o quantum afectiu, és nuclear pel concepte de repressió. Paradojicament, però, també podem constatar com n'és de poc explicitat aquest crucial punt en la literatura freudiana i psicoanalítica. De fet la imprecisió arranca del mateix Freud, qui va emprar el mot **Besetzung**

⁶ Aquest és, degudament simplificat, el mecanisme típic, proposat per Freud, que determina la clínica histèrica (produint-se un desplaçament, "falsa connexió", conversió i dissociació). Així mateix, quan en el procés terapèutic restableix la connexió o associació entre el record i l'afecte, té lloc l'abreacció o descàrrega d'aquest afecte reprimat i dissociat, produint-se, segons Freud, la curació.

(habitualment traduït per **catexis**) per qualificar quelcom que alguns lectors podem deduir és, precisament, aquest "valor afectiu" que acompanya a les representacions'. Sigui com sigui, ja tenim un nom per un fenomen que ens ajuda a comprendre tant fets clínics objectius i incontestables com evidents comportaments del nodriç: *catexis o valor afectiu orientat a tota l'activitat perceptiva, cognitiva, mnèsica o praxica del Jc*.

Feta aquesta aclaració, ens centrarem en imaginar que pot passar, seguint el fil de la metapsicologia freudiana, quan l'aparell psíquic ja es troba dividit en dues instàncies (Allò i pre-Jo), encarregades de procesar materials psíquics diferents. Ara, l'energia psíquica ja no flueix lliurement, sense creuar fronteres, per l'interior d'aquest aparell incipientment complex. Els processos primaris s'han acabat, inaugurant-se l'era ~~de~~ ^{des} processos metapsicològics secundaris. Asajem ~~doncs~~ de reconstruir ^{ne} algun dels hipotètics països que tindran lloc:

- a) En un primer moviment, l'energia pulsional, procedent de l'Allò, travessa el Jo incipient (o pre-Jo) i s'aboca sobre un objecte exterior (objecte de la pulsíó). Un objecte que el Jo percep i sobre el qual hi projecte el "quantum d'afecte" ^(catètic) que, indefectiblement, acompanya a l'energia pulsional eferent .

⁷ No ajuda gens a clarificar el mot i el concepte assignat, el fet que en la literatura psicoanalítica ulterior a Freud s'hen hagut fet un abús total, alhora que quasi mai s'hen ha fet cap precisa i única definició. Cf. LAPLANCHE, J. i PONTALIS, J.-B.: *Diccionario de psicoanálisis*, Labor, Barna., 1983 (1968), pàgs. 49-53.

- b) De retorn, aquesta experiència serà viscuda pel subjecte no només tenint-ne una percepció de l'objecte de la seva pulsio, sinó que a més experimentarà un associat correlat afectiu (positiu o negatiu, plaent o displaent), determinat per l'eficacia o frustació (parcial) que aquest objecte exterior concedeix a l'infant.
- c) Podem inferir que, en aquesta nova condició d'aparell complex, ^{el resultat de l'experiència} l'energia insatisfeta experimenta² un tractament molt més complicat que en el graò precedent. Així, en cas d'insatisfacció (displaer), l'energia insatisfeta (o que no ha pogut alliberar-se sobre l'objecte) retorna sobre el subjecte, però a cauda d'estar re-carregada, ara, amb el valor afectiu o emotiu (aferent) generat en el decurs de l'experiència, ^{ja no el deixa brenir de l'objecte i s'umple per tot el temps i el procés (nca)} no pot pas ser acantonada, directament i simplement, en l'Allò⁸. Dit en d'altres paraules: en ésser ^{retornada i} reprimida, l'energia pulsional sobrant és degudament transformada, investida o carregada, de tal forma ja no és una energia pulsional "pura". En conseqüència, ha d'experimentar una depuració, una trasformació, conversió, deformació, reciclatje o una dissociació.

A una determinada modalitat d'aquest especial procés de tractament central de l'aferencia subsidiària de l'experiència,

⁸ En aquest moment del procés evolutiu, quan encara l'estabilitat mnèsica és feble, el paper jugat per l'evocació d'un record o diposit mnèsic i del correlat emotiu-afectiu associat -productes d'experiències anteriors amb el mateix objecte i circumstàncies exteriors coincidents- és, segurament, poc important i, per tant, ben diferent del que succeirà en estadis posteriors.

Secundària

Freud l'anomenà **repressió**. Aquesta **repressió secundària** tindrà una destacada importància en les anomenades situacions traumàtiques o intolerables per l'equilibri del Jo. ~~Es tracta~~, en definitiva, d'un mecanisme de defensa del Jo, ~~Es desencadena~~,[†] basicament, quan hi ha un perill per la seva integritat o quan és fa intolerable a la consciència el viure amb el record i la càrrega afectiva d'una determinada experiència. El que es reprimeix, dedueix o suposa Freud, són els "representants representatius" (imatges, en el nivell de desenvolupament que estem considerant, o idees, també, en estadis més avançats), passant-los a l'inconscient i deslligant-los o disociant-los del seu correlat afectiu ^{intencional} de plaer.

Aquí radica, precisament, la gran diferència entre la **repressió primària** (mecanisme pretesament innat, mític, al servei adaptatiu de l'estructuració de l'aparell psíquic) i la **repressió secundària** o dinàmica i que té lloc a causa d'aquesta estructura complexa de l'aparell psíquic i quan l'energia pulsional ja no és homogènia i, per tant, tampoc pot circular lliurement per l'interior de l'aparell psíquic. En aquestes condicions de complexitat, el paper de les diferents estàncies psíquiques és, justament, el de donar curs i processar només un tipus selectiu de material psíquic. ^(d'aptesament b... de l'èric) Un material psíquic que, ara ja, mai més serà, tampoc, simple. Doncs, quan el subjecte participa en una experiència amb un objecte i quan l'efecte d'aquesta experiència té a veure amb el plaer o plaer, mai ja ^{lo plaer d'} aquest objecte o la seva representació seran neutres emotivament o afectivament. Aquest correlat emotiu -afectiu, viscut pel subjecte, acompanyarà

a l'energia pulsional reprimida. Però, mentre l'exés d'energia i els seus "representants-representatius" poden ésser reprimits en l'inconscient, no pot pas fer-se el mateix amb l'afecte o emoció correlatives. És funció del mecanisme de la repressió secundària l'acantonar a cada un d'aquests diferents componets a una diferent estància o a diferents indrets (subsistemes conscient i inconscient) d'una mateixa estància. A partir d'aquest moment, per tant, l'evocació del fet en si (tal com realment va succeir) es farà d'una forma manifestament o sutilment deformada, a causa d'una suposada i variablement energica intervenció, defensiva, relativament autònoma, de l'estància del Jo.

El pre-jo que estem considerant, dins del segon trimestre de vida, té probablement ^{una} escassa capacitat o competència en aquest àmbit (en el ben entés de que no estigui exposat a traumàtiques i extremes experiències de desafortunada relació objectal, que posarien en greu perill la seva vida psíquica i somàtica). En tot cas, res ens obstaculitza per assignar a aquets incipients moviments interns de repressió secundària, que acabem de descriure, un un probable paper que contribueix a expandir el moderat contingut d'aquesta estància, per tal de preparar-ne el seu important funcionalisme posterior.

L'etapa pre-objectal i el naixement del Jo.

A partir del moment en que dues estàncies/instàncies psíquiques (Alló i pre-Jo) comencen a aconfigurar l'estructura

complexe de l'aparell psíquic, el caracter de la relació que l'infant manté amb la realitat exterior a ell canvia radicalment. Tot i que encara no pot parlar-se de vertader o definitiu subjecte psíquic i de global objecte exterior (i, per tant, tampoc pot parlar-se de vertaderes relacions objectals), coincidint amb la superació de la cruïlla del tercer mes de vida i amb el desenvolupament d'un cada vegada més biunívoc reflex psíquic de la realitat aferent (percepció) en el cervell infantil, comença a tenir lloc -per primera vegada- quelcom semblant a una relació interpersonal. Aquesta relació, però, és manifestament poc selectiva o no pas específica de l'element més significatiu de la realitat exterior: la mare'. Qualsevol persona, adult o jove, mascle o femella, pot -amb més o menys eficàcia- ésser acceptat per l'infant, de forma relativament indiscriminada, per realitzar aquesta funció. I això és així, perquè perquè el desenvolupament de l'estabilitat mnèsica té lloc amb retard en comparació a la competència perceptiva. A aquestes edats (3-6 mesos) les àrees secundàries del cortex associatiu posterior, encarregades de la percepció modalment específica, no sol·liciten pas, encara, una total concordància amb l'evocació global del trets individuals i no intercanviables de, per exemple, el rostre matern. Només la configuració, i no pas encara

' Durant el tercer mes de vida, SPITZ i WOLF (1946) varen posar experimentalment en evidència que la presentació a l'infant del pi alletador o d'un biberó (tot i que són susceptibles de desencadenar una excitada conducta motriu), no desencadenen pas aquell electiu somriure exhibit davant d'un rostre qualsevol (i no pas específicament el de la mare, estretament lligat a les situacions d'alimentació, de pretecció i de seguretat). Els atributs gestaltics del rostre humà, que fan brollar el somriure infantil, venen dotats, segons SPITZ, d'una nova característica: la de ser, quasi, un "objecte autèntic".

la distintivitat individual, és necessària.

Tot i això, però, la relació entre l'infant (subjecte psíquic emergent) i l'altre (objecte de la pulsíó), comença a ser moderadament diferent de la simple superposició o coincidència que caracteritzava els graons precedents. El rostre humà, percebut per l'infant, és "quasi un objecte autèntic". Quasi, però no pas del tot. Perquè el que importa a l'infant és la presència en aquest rostre d'ulls, éssent poc significatiu la configuració o distribució dels altres components que formen un rostre. L'objecte és, per tant, inequívocament parcial i no pas total. Per aquest mateix motiu, Spitz (1969) anomenà a aquesta fase o etapa pre-objectal o "precursora d'objecte"¹⁰. L'objecte -abans creat i recreat, projectat a l'exterior per la necessitat i viscut dins d'una il·lusió d'omnipotència- és ara indefectiblement, alhora, exterior (objectiu) i interior (subjectiu, però percebut com una realitat diferent a mi mateix). Un subtil procés de diferenciació, entre el món imaginari (objecte parcial subjectiu, representatiu) i el món real (parts de la realitat objectiva exterior, percebudes), comença a produir-se.

Quelcom més que un mi-mateix i un no-mi-mateix, comença a construir-se en l'aparell psíquic de l'infant: el nucli de l'estància conscient i inconscient del Jo. Al mateix temps, per

¹⁰ Aquesta fase pre-objectal o precursora d'objecte és, segons SPITZ (1969) "una transició desde la percepció de les coses (que és el mot que utilitzem per referir-nos a l'objecte en la psicologia acadèmica) a l'objecte libidinal".

efecte de l'experiència i de la variabilitat dels quantums afectius correlacionats, es modula també l'expressivitat emotivo-afectiva de l'infant. L'indicador més inequívoc d'aquest desenvolupament és la resposta de somriure al·loplàstic davant d'una experiència plaentera, ampliant-se la simple i monòtona resposta de plor davant dels desplaer.

La pell i la formació del Jo.

Arribats a aquest punt del desenvolupament del psiquisme, l'única referència a la gana -com paradigma d'una necessitat fisiològica bàsica- resulta ja del tot insuficient. De la mateixa forma, la percepció visual tampoc totalitza les capacitats de captació aferent de la realitat i d'ell mateix que disposa l'infant i que expandirant la competència i autonomia del seu Jo.

El cos o soma infantil es trova, dins dels segon trimestre de vida, en una etapa en la que "la fisiologia i la psicologia no s'han encara diferenciat" (Winnicott, 1960). Com en cap altra acotament temporal de la seva vida, ara l'infant sollicita la satisfacció d'un ampli reguitzell de necessitats vinculades, basicament, a les "cinc portes d'entrada"¹¹ a l'organisme. De fet atravesa, en aquesta cronologia, un vertader període crític pel que fa al desenvolupament i consolidació d'aquest subsistema del seu Jo, que és la competència perceptiva (exteroceptiva i propioceptiva).

¹¹ Audició, visió, olfacte, gust i tacte.

La pell, una membrana que delimita el mi (el soma) i el no mi (la persona-objecte exterior, fragmentada en objecte parcial, que cuida a l'infant, i tots els fenomens i objectes exteriors a ell) i alhora un importantíssim organ de captació d'aferències exteriors, destaca per la seva extensió i transcendència. Desenvolupat amb avantatge cronològica sobre els receptors a distància (olfacte, visió i oïde), la pell (al igual que el gust) esdevé un privilegiat organ que el nadó utilitza per les relacions amb l'altre (relacions d'objecte). Per això, a partir del tercer mes de vida, quan l'unitat entre l'infant i les cures ofertes deixa d'experienciar-se com un nucli fusionat ("estat de fusió o de dependència absoluta", sense interior i exterior a mi), les funcions exteroceptiva i propioceptiva simultànies, eixides dels receptors dermics i dels fusos musculars, juguen un importantíssim paper en la consolidació de l'estància del Jo. Si l'infant és suficientment estimulat, tàctil i cinèticament, el resultat serà la progressiva configuració d'un "esquema corporal" o "imatge de mi mateix", cada vegada més diferenciada de tot el que és exterior a la seva pell.

L'importància de la pell ve donada, a més, pel fet de satisfer la bàsica o primària necessitat de contacte que experimenta el nodrissò. Una necessitat que fou durant llarg temps negligida per Freud. Tot i que, inicialment (a l'any 1905), Freud considerà que la necessitat primària, bàsica i dominant que un infant ha de satisfer, per tal de posar en marxa tot el procés de desenvolupament de l'aparell psíquic, és precisament la que s'obté per mitjà de la zona oral (una satisfacció i una necessitat,

per tant, en part tàctil), poc anys després (els anys 1910 i 1911) modificà aquest enunciat axiomàtic i el va substituir per la consideració que la succió del pit matern ("objecte parcial") ve, de fet, determinada per la necessitat més primària d'alimentar-se, al servei de les pulsions d'autoconservació, i no pas per la satisfacció d'una busqueda de contacte (que resultaria se un plaer derivat o secundari). Aquest és l'enunciat fet pel propi Freud: "els instins sexuals (que estan en la base de l'elecció i relació d'objecte) es satisfan en recolzar-se en els instins d'autoconservació". Així doncs, en la seva invenció metapsicològica, hem d'entendre que és a partir de la satisfacció de la necessitat biològica primària d'alimentar-se, en descarregar-se la tensió generada per la gana i tenint com a font erògena (o donadora de plaer) la boca i com objecte el pit nodridor, que es crea un lligam afectiu, sempre secundari, entre l'infant i la seva mare¹². Fou, però, un psicoanalista ortodox, estretament vinculat a Anna Freud, René Spitz, el primer en observar directament infants i el primer en asajar de descriure i validar en ells les deduccions inferides per Freud a partir de l'anàlisi de pacients adults. Per aconseguir aquest objectiu, Spitz, feu recurs a l'observacions de petits infants acollits en institucions asilars i privats de relació objectal clàssica (amb

¹² Aquest plantejament teòric de Freud ha conduit a l'anomenada "hipòtesi de l'impuls secundari de la sociabilitat", d'acord amb la qual "l'interés pels altres membres de l'espècie i el desig d'estar en la seva companya són el resultat d'haver estat alimentat per ells" (M.R. SCHAFFER). Una hipòtesi sorprenentment coincident amb la conductista: de la mateixa forma que el gos paulovinià s'havia condicionat a l'estimul acústic d'una campana en presentar-li l'aliment, l'infant freudià associa i es condiciona a la simultània presentació d'un adult (altre) i l'experiència de nutrició (establint-se, així, un lligan secundari amb l'altre).

la seva mare). El fet que aquests infants estiguessin degudament alimentats, obligava a imputar a un factor causal diferent els greus defectes que presentaven en el desenvolupament del seu psiquisme. És a dir, davant de catastròfiques i devastadores conseqüències produïdes per la privació tàctil i afectiva, la primera conclusió fou que el factor alimentació no hi juga cap paper en l'estructuració de l'aparell psíquic (tractant-se només d'una lògica i imprescindible necessitat biològica). En canvi, la relació filio-maternal intensa i duradera (continuada) es mostrava una necessitat vertaderament primària. Dit en d'altres mots: la necessitat de contacte, cos a cos, entre un nodriscó i la seva mare és primària, no precisant de cap tipus de mediació reforçadora (com l'alimentació)¹³.

Donada per acceptada aquesta primària del contacte, hem d'admetre, també, que la pell esdevindrà el "primer instrument i lloc d'intercanvi amb els altres"¹⁴, de la mateixa forma que ho serà, igualment, per una de les experiències més íntimes i íntenses en la vida adulta: la de les relacions sexuals. Però, independentment d'aquestes consideracions i extrapolacions, aquesta valuació del contacte cutani ens reafirma la validesa de l'afirmació de Freud de que "el Jo és primer i abans que tot un

¹³ Per una exposició molt més àmplia de la història de les aportacions conduents a la valoració de la necessitat de contacte com un element bàsic i primari per l'estructuració del psiquisme, la personalitat i la sociabilitat humanes, vegeu: JUBERT, J. i cols.: *De nadó a company*, AAPSA Rosa Sensat, Barna., 1988, pàgs. 17-47.

¹⁴ cf. Didier ANZIEU: *El Yo-piel*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1987.

jo corporal"¹⁵.

El primer Jo.

Si el conreu maternal, ofertador d'estimuls polimodals i satisfador de necessitats primàries o bàsiques, s'esdevé amb suficient continuïtat i discontinuïtat, acaba per proporcionar a l'infant la consolidació d'una estància del Jo. Pel seu torn, només a partir de la posesió d'un Jo podran establir-se vertaderes relacions objectals. Ara, doncs, podem parlar amb propietat d'aparell psíquic o de psiquisme, susceptible de "reflectir les accions de la realitat de la relaitat envoltat en les seves relacions objectives"¹⁶. Venint d'on hem acordat proposar que venim, podem dir ara, amb Winnicott, que "el psiquisme s'instala en els soma" i que la fisiologia i la psicologia es diferencien. L'Allò -somàtic (biològic), pulsional, en la qual estància el principi del plaer hi regna- ha de cedir una part del l'espai psíquic que ocupava i deixar-hi ubicar el Jo -resultat de l'experiència de frustració o de conflicte i

¹⁵ "El jo", afegeix Freud en aquest mateix text, "no és només un ser de superfície, sinó que ell mateix és la projecció d'una superfície". I, en un altre moment, "El Jo deriva, en últim terme, de sensacions corporals, principalment de les que s'origines en la superfície del cos. Pot així considerar-se com una projecció mental de la superfície del cos, al costat del fet...de que representa la superfície de l'aparell mental", confirmant la metàfora de "projecció" del soma en el psiquis, Cf. FREUD, S.: El yo y el Ello,...

¹⁶ Cf. LEONTIEV, A.: Le développement du psychisme, Ed. sociales, Paris, 1976 i JUBERT, J. i NAVARRA, J.: El primer any de vida, vol. I (De l'ameba al nadó), Ed. 62, Barna., 1987, pàg. 46.

determinat pel principi de ralitat-. Tal com ben graficament va formular Freud "el Jo és, en conseqüència, una part de l'Allò, modificada per l'influència del món exterior". Però, també, en aquest Jo han d'ubicar-s'hi la multiplicitat de reflexes propioceptius i exteroceptius, inicialment només producte d'una síntesi unimodal i després polimodal, secundaris al desenvolupament de les estructures neocorticals, la seva progressiva estabilitat mnèsica i els correlats afectius que s'hi adhereixen. La percepció del món exterior i la propiocepció del pròpi, per un costat, i la necessitat d'adaptació a la realitat, per un altra, constitueixen les competències ineludibles que han obligat a l'incipient aparell psíquic a desplegar una nova estància, medidora entre l'organisme (soma) i el món exterior. Allotjat entre l'intern (soma) i l'extern (món), el Jo , observa, selecciona i organitza els impulsos aferents; disocia, quan cal, els afectes lligats a les representacions; i controla, filtra, frena i, inclús, censura l'accés de les pulsions a la motricitat (a l'acte). Tot i que el Jo representarà, en alguna mesura, la "raó", la cognició i la memòria, no pas tot el Jo és conscient¹⁷. Efectivament: gran part de les operacions defensives o represives, i els seus resultats, que caracteritzen al Jo, són, en la seva majoria, inconscients. Per això, tot i els innegables i essencials subsistemes conscients del Jo, hem de convenir amb Freud que en gran part és inconscient. Això fa del Jo una estància/instància certament complexe i de la qual ara només assistim al seus primers esboços.

¹⁷ Tal com podria fer-nos deduir un dels famosos axiomes de Freud: "La percepció és al Jo, el que la pulsio és a l'Allò" (El Yo y el Ello).

Amb l'estància del Jo, emergeix, per fi, una vertadera personalitat o estil peculiar de relació amb les propies necessitats i amb els altres, una relació "real" entre un subjecte (Jo) i un objecte de la pulsio (un no-Jo). Amb aquesta estància assistim, per tant, al naixement del subjecte, infant individualitzat, portador d'una personalitat adquirida, única i distintiva, autònoma. La seva finalitat primera i última (si reixeix en aconseguir una estructuració "normal") és la d'evitar el malestar i el dolor, causat pel fet de no vire pas ja d'acord amb el principi del plaer, sinó d'acord amb les demandes (exigències) de la realitat. És, per tant, una estructura psíquica medidora entre la pulsio i la realitat, alhora conscient i inconscient. En la seva vertent conscient (percepció, llenguatge i pensament lògic), el Jo tindrà al moviment voluntari sota el seu control; en la seva dimensio inconscient, el Jo controlarà les demandes de la pulsio (¿permetere o no la seva satisfaccio?) i reprimirà, disociant-ne els components, les aferències de marcat signe punitiu. El Jo, simultaniament, executarà, també, dues de les seves funcions més bàsiques: l'introjeccio i la projeccio (funcions sintètiques del Jo), objecte de part del capítol següent¹⁸.

¹⁸ Aquesta resenya d'un hipotetic progresiu desplegament del Jo no es corresponent pas amb la història del seu concepte en la literatura psicoanalítica. Reseguir-ne, ara, la història de les nombroses transformacions que ha experimentat la consideració sistèmica del jo, ens portaria excessivament lluny. Recordem, només, que inicialment Freud no va pas definir amb precisió el seu capdal concepte del Jo. Poc interesat per l'ontogenia de l'aparell estructural, per ell inventat, si ho estava en canvi per explicar-ne només alguns dels aspectes del seu funcionament en les situacions clíniques que creia descobrir. Així doncs, a *Projecte d'una psicologia per a neurolegs*, a *Estudis sobre la Histèria* i a *La interpretació dels somnis*, Freud conceptualitza, de forma ben simple, al Jo com constituït per la massa dominant

Asumint totes aquestes funcions, el Jo primerenc, ontogenicament, de Freud és-com hem vist- no res més que una decantació de l'Allò, producte d'una escisió, en enfrontar-se el subjecte amb la realitat. Aquesta no ha estat pas, però, l'opinió dels constructors de l'anomenada psicologia del Jo (llevat, és clar, d'Anna Freud). Harmann, Kris i Lowenstein suggereixen que el Jo no procedeix pas de l'Allò, tal com axiomatitza l'ortodoxia, sino que les dues estàncies es diferencien a partir de matrius diferents, presents ja en el nadò, postulant una total autonomia funcional del Jo. Com que aquest és un punt d'impossible demostració objectiva, no hi pendrem pas cap partit. El fet és que estem davant de dues estàncies i que aquestes aporten el seu treball concertat, de forma moderadament precisa

de idees conscient i valors morals, diferents dels impulsos i desitjos del reprimat inconscient. La funció del Jo era, basicament, defensiva contra representacions de natura sexual, derivades d'experiències traumàtiques prematures. Com que el record d'aquets suposats fets produïa l'activació dels afectes desagradables, per això el Jo, dotat d'una prioritària funció defensiva, havia reprimat el contingut mental original. De mantenir-se estancat en aquesta primera conceptualització, no hauriem pas pogut remontar-nos a la segona meitat del primer semestre de vida per proposar l'emergència del Jo, doncs es fa impossible d'imaginar un infant de 3-6 mesos de vida exposat a les violències sexuals suposades per Freud (i, cas d'estar-hi, per integrar-les com traumàtiques). Freud tardà 20 anys en tornar a ocupar-se novament i sistemàticament de l'estància del Jo. En *El Jo i l'Allò* (1923), el Jo es ja presentat com una estructura complexa que inclou en el seu nucli central un subsistema perceptiu-conscient i, perifèricament, els subsistemes encarregats de la repressió i defenses inconscients. Es tracta, però, d'un Jo absolutament subordinat a l'Allò (el compara al jenet que monta i intenta controlar al cavall desbocat de l'Allò). Tres anys més tard, en *Inhibició, sintoma i angoixa*, el Jo passa a ser una poderosa força reguladora de la conducta, cercant sempre la màxima adaptació a la realitat, i relativament autònoma de l'Allò.

a la fi del primer semestre de vida. Com veurem tot seguit, però, el Jo que ha anat describint-se o inventant-se asumeix moltes més funcions que les inicialment assignades per Freud i els seus primers seguidos.